

Bjørn Andersen

To skridt frem?

Albanien i en brydningstid

BA Forlag

Søborg – December 2005

Bjørn Andersen

To skridt frem? Albanien i en brydningstid

Albanske Studier bd. 3 – *Albansk Historie* bd. 18

© BA Forlag, Søborg, København.

1. udgave, 1. oplag – December 2005

Forsidefoto: Fårehyrde i Tirana, BA, november 2003

Redaktionen er afsluttet 28.11.2005

Layout: BA

PDF-variant af trykt udgave

ISBN 87-90722-35-3

ISSN 1600-5791 (Albansk Historie)

Eftertryk eller kopiering kun efter gældende regler.

Dette gælder også elektronisk udnyttelse.

Er du i tvivl om hvad du må, kan du altid sende et brev eller en mail:

BA FORLAG

Bjørn Andersen

Valdemars Allé 63

2860 Søborg

post@bjoerna.dk

bjoerna.dk

Indhold

1 Sur-søde venner.....	7
2 Albansk sommer og efterår.....	8
Hvorfor led Nano og Socialisterne nederlag?.....	10
Valgets forløb.....	12
Valgdeltagelsen i forskellige dele af landet.....	12
Valgdeltagelsen: Observationer.....	14
Valgtaktik.....	15
Det økonomisk-politiske klima har ændret sig i de senere år.....	16
Den grå, den sorte og den hvide økonomi.....	17
Byggeri og lejligheder.....	21
El-forsyningen.....	21
Beskæftigelsen, uddannelse, arbejde i udlandet.....	24
Caféerne.....	26
Trafikken.....	27
Mobiltelefoni.....	28
Renvaskede biler?.....	29
Vejene og broerne.....	30
Vejrøverier.....	31
Politisamarbejde.....	31
Regeringsprogrammet.....	32
Albanien og Kosóva. Albanien's rolle på Balkan.....	34
Socialistpartiets fremtid. Edi Rama ny formand.....	38
3 Der skal en mentalitetsændring til.....	41
4 Hjemmearbejdet må gøres.....	46
Gurrë e Vogël.....	46
Betydningen af broprojekterne.....	49
På besøg hos borgmesteren i Burrel, Skender Lleshi.....	51
Urakë betyder orakel.....	51

5 Albanske immigranter i Athen.....	58
En antropolog på venskabeligt besøg.....	58
Det åbne og det private sprog.....	60
Resultaterne.....	60
At holde mund.....	61
Penge under bordet.....	61
Patroner og klienter.....	62
Den Græske politik kunne være hård og dobbelttydig.....	62
Flere undersøgelser ville være nyttige.....	63
Litteratur og links.....	63
6 Slægtsfejder og blodhævn.....	64
Kanún.....	64
Samlingen af kanún i 1400-tallet.....	65
Mundtlig tradition og skreven udgave.....	65
Katolsk indflydelse.....	66
Om at gøre regnskabet op. Mægling.....	66
Diana Gellçi's kildemateriale.....	66
Kadaré's roman.....	67
Familien.....	67
Kvinderne.....	68
Kanún i dag.....	68
Sædvaneret og Regering.....	68
Et spring til Danmarkshistorien.....	69
Albansk historie.....	70
Litteratur og film.....	70

7 Uoverensstemmelser i kernefamilien.....	71
Land og by.....	71
Tirana.....	71
Undersøgelsens resultater.....	73
Forklaringen.....	73
Fremtiden.....	73
8 Mægling?.....	74
Korruptionen.....	74
Et nyt Albanien pr. flyvende tallerken?.....	74
Mæglingsinstitutionen.....	75
Konflikter om ejendomsforhold.....	75
Slægtsfejder og blodhævn.....	76
Tirana.....	76
Durrës.....	76
Dibra.....	76
Der er kun én vej: Dialog.....	77
Albanien er i en overgangstilstand.....	77
Mæglingsinstitutionen må reorganisere.....	77
Ungdommen.....	78
9 Religiøs tolerance.....	82
Muslimere, ortodokse, katolikker og protestanter.....	82
Tirana-mødet december 2004.....	83
Statuen for Moder Teresa.....	84
Tirana-erklæringen om tolerance og respekt, december 2004.....	85

10 Et sidespring: Albanerinden og de Danske kunstnere.....	88
Winther i Rom.....	89
Andersen og æslet.....	91
Küchler i centrum for de andre.....	92
Küchler »forsvinder«.....	94
Noter.....	95

Tak til de mange der har givet mig informationer og kommentarer eller som har hjulpet mig på anden vis. En ganske særlig tak til Qemal Minxhozi og hans familie. Alt hvad der står i bogen bærer jeg selvfølgelig selv ansvaret for.

BA, 28.11.2005

1 Sur-søde venner

En stormufti fra Bosnien fik for et stykke siden en halvtræt forsamling til at vågne op med fornyede kræfter. Det var i Tirana og det var sidst på en konference om religiøs tolerance. Man kan sige meget om Albanerne, man kan sé at mange ting er *under construction*, som de også selv koketterer med – men religiøs intolerance er ikke dét der plager dem, og derfor var konferencen også gået ganske udmærket og fuldstændig stilfærdigt.

Stormuftien sagde til sine Albanske venner. *»Der er de søde venner, og der er de bitre. Men véd I – det er de bitre venner der er de bedste. De søde venner er rare at have. De siger, hvad man ønsker at høre, og det kan være godt for en stund. Men de bitre venner er de bedste, for de siger sandheden. De siger når man er ved at gøre noget galt, de kommer med kritik, og de går ikke og kæler for én med indsmigrende ord«* Og så sluttede han med at sætte prikken over i'et: *»Betragt mig som én af jeres bitre venner«*.

Jeg har gjort stormuftiens ord til mine egne. Fra tid til anden har jeg gentaget hans ord i Albanien, når jeg syntes det var nødvendigt; nogle Albanere begyndte at bruge samme udtryk.

Albanerne er et vidunderligt folkefærd. Intetsteds finder man venligere og mere imødekommende mennesker end blandt dem. Intetsteds finder man en større gæstfrihed. Det er de berømt for, og det har jeg også oplevet før – men på min seneste rejse, i september 2005, fik jeg det bekræftet i rigt mål. Der blev serveret fremragende mad, der blev budt på overnatning, der blev budt på kaffe og *raki* – og nogle steder fik jeg endda små gaver, en klasse vindruer, en flaske *stærkt*.

Men lige så venlige og imødekommende de kan være, lige så glade er de for at få besøg af søde venner. *»Hvordan har din rejse været?«*, blev jeg ofte spurgt. *»Hvad er dit indtryk?«*. Det er ren venlighed, de er sjældent ude på at få *»sandheden«* at vide, og de vil vældig gerne have nogle komplimenter – til *nød* nogle kritiske bemærkninger om nogle de ikke er venner med eller i familie med.

Hensigten med denne bog er – helt venskabeligt – at fortælle om overgangssamfundet Albanien under forskellige synsvinkler¹. Albanien er et spændende og komplekst samfund med store vanskeligheder og udfordringer, og som har store og stærke naboer som Grækenland og Italien. Albanerne har god brug for at vi – der bor langt væk, og som heller ikke har dén størrelse som Grækenland og Italien har – at netop vi prøver at forstå dem, bliver ved med at tale med dem – og frem for alt prøver at hjælpe dem ved at etablere *»normale«* handelsmæssige relationer.

1 Der er link-adresser til forskelligt baggrundsmateriale i noter m.v. Der er rapporter fra EU (økonomien) og ODIHR (valget). Der er forskningsrapporter og materiale fra den Albanske regering. Der er artikler om konfliktmægling, immigration og meget andet.

2 Albansk sommer og efterår

I begyndelsen af september 2005 blev det endelige resultat af parlamentsvalget 3.7. offentliggjort. Hermed blev det officielt bekræftet – hvad man havde vidst længe – at der ikke længere var flertal for Fatos Nano's socialistiske regering, men derimod for en ny regeringskoalition med Sali Berisha fra Demokratierne i spidsen. Socialistisk skal i Albanien nærmest forstås som socialdemokratisk.

Skiftet kan – umiddelbart – undre. Sali Berisha blev fortrængt som præsident i 1997 efter omfattende økonomiske skandaler og efterfølgende uro, hvor hærens våbenlagre – og mange bygninger – blev plyndret, og mange blev dræbt og såret. Der er mange – også på den Europæiske venstrefløj – der spørger, om Albanerne har glemt alt virvaret? Om de har glemt hvem Berisha *virkelig* er? Om de i ramme alvor tror at en mand som *han* kan have ændret sig i en positiv retning? Hvad der er op og ned mht Berisha, er imidlertid svært at sige. Og mere svært nu end tidligere.

Berisha er – med større og mindre ret – blevet tillagt ansvaret for mange af de negative og problematiske ting der skete frem til 1997, fx for de katastrofale pyramideforetagender, men det er tænkeligt at han har flyttet sig og lært noget – dog muligvis mest i taktisk henseende.

Man skal i øvrigt huske at hans første periode af flere grunde var meget vanskelig. For det første var landet meget fattigt, den demokratiske kultur var overhovedet ikke etableret, og der skulle foretages et kraftigt opgør med Hoxha-tidens vaner, uvaner og personer. Ikke kun når man ser på tingene med socialistiske briller, men også »objektivt« gik han dengang ofte for vidt, fx da han lod retssystemet tage sig »kærligt« af Fatos Nano. Nano blev anklaget for svindlerier i forbindelse med modtagelse af nødhjælp og blev sat i fængsel.

Nano hverken var eller er nogen helgen, men Berisha-folkene gik over stregen. For et par år siden blev sagen taget op påny, og det førte til at Nano blev frikendt og fik udbetalt en pæn erstatning.

Tilsyneladende er Berisha blevet langt bedre til at samarbejde end han tidligere har været. Og det er lykkedes ham – hvad mange iagttagere ville have forsvoret – at samle en koalition om sig, der ser stærk ud. Mange af dem han kom uoverens med op gennem 1990'erne og frem – fx Genc Pollo – er han nu kommet på en rimelig god fod med; Pollo selv er blevet undervisningsminister – og *hans* parti har fået flere andre poster i regeringssystemet; Pollo ville sikkert gerne have haft en højere post i regeringen, men denne er vigtig – ikke mindst i Albanien.

Det er muligt at man fortsat må nære skepsis over for Berisha personligt, men der er flere i hans koalition og i hans regering, der kender hans svage sider og som vil gøre hvad de kan for at holde hans autokratiske tilbøjeligheder i ave.

Bashkia e Tiranës

English

E Prente 25.11.2005

- Qyteti
- Shërbime
- Biznesi
- Urbanistika
- Projekte
- Bashkia
- Opinione

MIRËSEVINI NË FAQEN ZYRTARE TË BASHKISË SË TIRANËS. * *

KËRKO

LAJME

24.11.2005
Simpoziumi ndërkombëtar "Përtëritja e Qyteteve", Rama: Tirana trashëgoi veg kaosin nga vitet '90

24.11.2005
Shoqata e Bashkive: Ja kërkesat tona për investimet, grantin, taksat në Buxhetin 2006

22.11.2005
Përfundon blloku pas Ekspozitës, Rama: Gjelbërimi po hyn brenda laqjeve

21.11.2005
Rekomandimi i Avokatit të Popullit: Punimet në Njiën e Zoqut të Zi të rinisin menjëherë

MOTI

8°C

46°F

QYTETI DHE VIZITORËT

Historia e Tiranës

Tirana u themelua në 1614 nga Sylejman Pasha nga fshati Mullet. Fillimisht ai ndërtoi një xhami, një furrë dhe një hamam.

më shumë...

Rilindja e qytetit

Ëndërro, beso, bëhu pjesë e kësaj ëndërre kaq të prekshme. Qyteti tashmë ka rilindur.

më shumë...

Informacione për vizitorët

Mbërritja në Tiranë, Jeta kulturore, Argëtimi, Historia dhe gjithçka që ju mund të gjeni duke e vizituar.

më shumë...

NË SHËRBIM TË QYTETARËVE

ALO BASHKIA 808

Për t'i ardhur më mirë në ndihmë qytetarëve të Tiranës në lidhje me shqetësimet dhe nevojat e tyre Bashkia e Tiranës ka vënë në dispozicion dy numra telefoni falas -...

më shumë...

NJOFTIME

Nata e Bardhë

Tiranë, 29 Nëntor 2005

URBANISTIKA

Studime të mbaruara

Studime të kryera nga Njësia e Planit Rregullues për zhvillimin urban të qytetit.

më shumë...

PROJEKTE

Të hënat me Kryetarin e Bashkisë së Tiranës Z. Edi Rama. Do të keni mundësi të komunikoni e të bëheni pjesë e programit radiofonik.

më shumë...

e qendisi

RRQTA

© 2004 Bashkia e Tiranës

Qyteti Shërbime Biznesi Urbanistika Projekte Bashkia Opinione

Tirana's internetside 25.11.2005: <http://www.tirana.gov.al/> Nederst på siden Edi Rama

Tilsyneladende er det politiske billede ikke så sort-hvidt, så bi-polært, som det har været i mange år. Hvis dét indtryk holder er der tale om et stort fremskridt i retning af at få etableret et moderne demokrati. Fx er der ikke nogen der længere taler om at man skal boykotte parlamentsarbejdet, hverken blandt Socialisterne eller Demokraterne, således som man – for ikke så mange år siden – nærmest gjorde pr automatik når man havde tabt. Der skulle ganske vist tales såvel med store bogstaver – som med mere fremkommelige ord – fra EU's, OSCE's og Europarådets side før budskabet gik ind – og blev accepteret af de Albanske partier.

Præsident Moisiu og den nye premierminister, Sali Berisha, under en pause i FN, september 2005. Foto: Præsidentkontoret i Albanien.

Hvorfor led Nano og Socialisterne nederlag?

Der er flere forskellige ting der har ført til Fatos Nano's og Socialisternes store nederlag.

Én grund er at den Albanske venstrefløj var blevet slidt op. Der var for mange store samfundsproblemer som skulle tackles på én gang, men overordentlig vigtigt var at korruptionen ikke faldt. Dette var ellers blevet forlangt gang på gang af de Internationale, dvs. af USA og EU og af den lange række af internationale organisationer der arbejder i Albanien. Det almindelige indtryk er, ikke mindst blandt Albanerne, at korruptionen snarere er øget, og at den organiserede kriminalitet har bidt sig fast som aldrig før.

Dertil kom en række stridigheder mellem nogle af de fremtrædende medlemmer af Socialistpartiet, særligt mellem Fatos Nano og den noget yngre Ilir Meta. De to bryder sig ikke om hinanden, hverken politisk eller personligt. De har samarbejdet i perioder, men de er flere gange tørnet – nærmest *planmæssigt* – mod hinanden.

For nogle år siden, da Meta var Premierminister og Nano Partiformand, angreb Nano Meta for at have fire korrupte medlemmer i sin Regering, én af de vigtigste var Finansministeren, Anastas Angjeli – der var bekendt for sine gode familiemæssige forbindelser til benzin- og oliebranchen.

Efter nogen tid manøvrerede Nano sig selv på plads som premierminister – og i en periode samarbejdede de to tilsyneladende. Meta blev vicepremierminister og udenrigsminister, men det varede ikke længe før Meta forlod regeringen i vrede.

På partikongressen i slutningen af 2003 blev der indgået en bred alliance mellem Nano og flere andre, heriblandt Angjeli, hvad enten han var korrupt eller ej. Nano blev spurgt hvordan han kunne skifte standpunkt, og svaret lod ane at det drejede sig om magt og politik, ikke om hvor vidt Angjeli var korrupt eller ej.

Nano viste sine taktiske kunster, og de var ikke små. Han sikrede sig magten over partiet og eliminerede samtidig sine modstandere, dels den tidligere Præsident, Rexhep Meidani, dels Tirana's Borgmester, Edi Rama – men frem for alt blev det klart at Ilir Meta's opbakning i partiet var til at overse.

Nano's sejr så ud til at være altovervældende, næsten »for god til at være sand«, men måske den alligevel kun var tilsyneladende? Måske den dækkede over at man ikke havde løst de mange interne problemer, men blot forhandlet sig frem til en intern magtbalance? Hvad der forenede parterne var egentlig ikke Nano og hans politik, men en enighed om at man ikke ville have »de andre« som ledere, hverken Meidani, Rama eller Meta, og det måtte antages at Nano havde strakt sig vidt for at købe sig til fred.

Meta valgte kort efter at forlade partiet – eller han blev drevet ud – og begyndte derefter for sig selv sammen med sine kone, Monika Kryemadhi, og enkelte andre. De var i alt knap ni parlamentsmedlemmer der dannede en særlig alliance, et nyt parti, men valget gik ikke godt for Meta og Co., man tabte nogle mandater og fik ikke indflydelse på noget som helst.

Der er en del, især blandt Socialisterne, der mener at venstrefløjten tabte valget pga Meta. Der er noget om det, men det er langt fra en tilstrækkelig forklaring. Det er indlysende at Meta og hans parti har været med til at splitte vælgere og derfor gjort det nemmere for Berisha's Demokrater at vinde valget, men der var jo en årsag, at Nano gennem lang tid havde vist at han ikke kunne eller ville komme overens med Meta.

Valgets forløb

Valget blev en meget langstrakt affære. Hver gang Socialisterne havde tabt et mandat, klagede de til den centrale valgkommission, og det forsinkede processen i betydelig grad. Der var kun ét sted hvor Socialisterne fik så meget medhold at det flyttede noget. Daværende udenrigsminister Kastriot Islami stod til at have tabt, men fik medhold i at nogle stemmer (der af forskellige grunde var blevet tilsidesat i første omgang) skulle tælles med, og det var tilstrækkeligt til at mandatet skiftede farve, fra blå til rødt.

Der var også tre kredse hvor valget direkte måtte gå om. Der havde været for mange uregelmæssigheder, men selv om der var tale om en nødvendighed, var det også noget rod, for under omvalget vidste vælgerne i de tre kredse jo hvordan valget var gået generelt, og det var givetvis med til at flytte nogle af stemmerne over mod sejrherrene. Alle tre kredse endte med at tilfalde Demokraterne.

Sammenlignet med tidligere var der dog generelt tale om et fremskridt. Der var mindre uro og færre uregelmæssigheder, men der manglede stadig en del i at man kan sige at valget havde et fuldt korrekt og acceptabelt forløb.

Valgdeltagelsen var temmelig lav. Gennemsnitligt var den under 50 %, nogle steder lå den højere, andre steder lavere. Én af grundene var muligvis generel utilfredshed med politikerne, en anden at temmelig mange vælgere opholdt sig uden for landets grænser, fx i Grækenland og i Italien, for at tjene til føden. Græske kilder oplyser at der for tiden er omkring 500.000 legale og illegale Albanere i Grækenland – de fleste formentlig fra Albanien, men der er nok også nogle fra Makedonien.

Den nye Regering har bebudet at den vil stille forslag om en ændring af valgereglerne, således at det bliver muligt at afgive stemme selv om man ikke opholder sig hvor man er registreret som vælger.

Valgdeltagelsen i forskellige dele af landet

Én af årsagerne til den ret lave deltagelse er formentlig at der er en del vælgere der mener at det ikke gør nogen forskel at stemme. Måske er der nogle af dem der tidligere stemte på Socialisterne, der ved dette valg har opgivet venstrefløjten pga den megen uro og de mange intriger i den afsluttede valgperiode, men som dog ikke har villet stemme på ét af Højrepartierne?

»*Tirana Times*« skriver at over 700 familier i det nordlige Albanien var afskåret fra at deltage i valget, fordi de har barrikaderet sig pga indblanding i slægts-

eller blodhævnstfejder – og fordi de ikke har fået politieskorte eller har fået mulighed for at brevstemme. I Shkodra-området skulle det dreje sig om over 150 familier. Gjin Marku fra the National Committee for Appeasement har været i forbindelse med Doris Pack (MPE) som har lovet at rejse sagen politisk i 'Europæisk sammenhæng'.

Område	Vælgere	Afgivne stemmer	Stemmer / Vælgere (%)
Kukës	66.375	42.870	64,6
Dibra	116.431	73.187	62,9
Korça	246.700	127.576	51,7
Elbasan	282.528	143.244	50,7
Lezha	135.890	67.331	49,5
Berat	158.071	77.722	49,2
Shkodra	196.114	96.208	49,1
Fier	300.220	144.678	48,2
Gjirokastra	112.728	51.658	45,8
Tirana	659.169	301.022	45,7
Durrës	264.280	115.993	43,9
Vlora	225.829	86.763	38,4
Prognose: I alt (alle valgzoner incl.)	2.846.000	1.340.000	47,1

Beregning foretaget af BA 10.7.2005 på basis af materiale fra Den Centrale Valgkommission.

Tabellen bygger på officielt materiale som det forelå 10.7. om eftermiddagen. De 3 steder hvor der – helt/delvist – mangler stemmetal er holdt ude (både mht antal vælgere og mht antal afgivne stemmer).

Valgdeltagelse er her opfattet som stemmer på kandidater i procent af antal vælgere! Måske er der lidt flere vælgere der har afleveret stemme? (fx er der givetvis nogle stemmer der er erklæret ugyldige af den ene eller anden grund).

Prognosen nederst inkluderer de 3 zoner hvor de endelige stemmetal ikke forelå på beregningstidspunktet. Af principielle grunde har jeg valgt ikke at indregne tallene fra omvalgene i de tre kredse.

Valgdeltagelsen: Observationer

1) Generelt er deltagelsen meget lav – lidt under 50%. Den er så lav at det burde give anledning til en nærmere undersøgelse af årsagerne. Fx kunne man foretage interviews af et antal vælgere i forskellige dele af landet for at afklare hvorfor valgdeltagelsen er relativt høj nogle steder i landet – og hvorfor den er meget lav i andre.

2) Deltagelsen er særligt lav i Tirana, Durrës, Gjirokastra og Vlora. Måske er forklaringen at relativt mange vælgere fra disse områder er i udlandet for at arbejde og derfor ikke kan afgive stemme? Måske er der relativt mange vælgere i disse områder der har svært ved at se et positivt formål i at stemme? Måske er det særligt her at splittelsen i Socialistpartiet har haft betydning – både mht at sprede stemmerne og mht at påvirke valgdeltagelsen i nedadgående retning?

3) Deltagelsen er temmelig høj i Kukës- og Dibra-områderne, dvs. i den nordøstlige del af Albanien. Muligvis er den kunstigt høj i Kukës, for tallene i valgzoneerne 10 og 11 ser mærkelige ud. Umiddelbart kunne man tro at der er afgivet stemmer »en gros« eller ved en art »kåring«.

4) Når deltagelsen i Dibra-området er relativt høj skyldes det muligvis at man dér – i højere grad end andre steder – tror at der er en positiv »fremtid«? Det kunne i så fald have en vis sammenhæng med at man er blevet særligt begunstiget med hjælp fra bl.a. Danmark?

Der var en artikel om Qemal Minxhozi i »Koha Jone« 8.7. Her stod at nogle af valgets største tabere var dem fra Socialistpartiet der havde svækket partiets renommé. Til gengæld var der andre kandidater der havde fremgang – og én af dem var Qemal Minxhozi der stillede op i Burrel. Minxhozi adskilte sig fra de andre kandidater. Han tog en stor chance, han opgav sin stilling som ambassadør i det »magiske« København, én af Europa's metropoler, for at kandidere. Han gav ikke falske løfter, han gav ikke penge, det eneste han gjorde var at tale med folk. Han sagde at han ville være én af deres, og at han ville vedblive med at være det. Hans familie kommer i øvrigt fra Burrel; han tilhører ét af de gamle »dynastier« fra Mat og Burrel. Valget af ham giver forhåbninger om at ægte værdier ikke er skubbet til side af forretningsmænds løfter om et paradis der alligevel ikke findes¹.

5) I visse tilfælde ser det ud som om vælgerne har ladet sig lokke til stemmeurnerne fordi der har været en særligt engagerende valgkamp?

6) Stemmedeltagelsen er lav i de kredse hvor de helt store koryfæer har været på banen: Berisha (#48), Topalli (#6) og især Nano (#99). Til gengæld var den i høj i Ilir Meta's kreds (#79).

1 Tak til Elmira Alija for hjælp til oversættelsen.

Valgtaktik

Der har – bl.a. fra de internationale observatører – været talt en del om at der har været en hel del taktik med i kandidatopstillingen og stemmeafgivningen¹. En væsentlig årsag til fænomenet er valgreglerne, der indebærer at der holdes to valg i ét, dels et kredsvalg (100 mandater) med én stemmeseddel, dels et proportionalvalg (40 mandater) med en anden stemmeseddel; i en vis forstand er der dog tale om forbundne kar – og det har meget stor betydning. På en måde har Albanerne fået to stemmer: Én på et stort parti og én på et lille.

Billedet ovenfor er fra Elbasan 27.6.2005; det illustrerer at man på venstrefløjen både stiller op som individuelle partier når det drejer sig om kredsmandaterne og samarbejder om de proportionelle mandater. Der er nemlig ikke tale om et »generelt« valgmøde med deltagelse af alle partierne, der er tale om et venstrefløjsmøde. I midten ses PM Fatos Nano. Fra venstre ses bl.a. Neritan Ceka (Demokratisk Alliance), tidl udenrigsminister Paskal Milo (som er brudt ud fra Socialdemokratiet i utilfredshed med Skënder Gjinushi's politik) og vicepremierminister Namik Dokle (Socialisterne). Th for Nano ses bl.a. tidligere arbejdsminister Valentina Leskaj (Socialisterne) og Skënder Gjinushi (Socialdemokratiet) yderst th. Foto: PM Nano's kontor.

Har et parti, typisk ét af de to store, Socialisterne og Demokraterne, fået »rigeligt« med mandater ved fordelingen af kredsmandater, får det ikke nogle proportionelle mandater. Men hvad gør man så, når man har indsét dette på forhånd? Opfordrer sine vælgere til at stemme på sig selv ved kredsvalget og til at stemme på de allierede partier ved det proportionale valg.

1 OSCE og ODIHR har udsendt en afsluttende rapport om valget. Den kan downloades fra: <http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/Albania-2005-final.pdf> Rapporten er opsummeret i: <http://bjoerna.net/sidste-nyt/281.htm#ODIHR-final> – ODIHR-arbejdet blev ledet af Jørgen Grunnet, tidligere Missionschef for Europarådet i hhv. Albanien og Serbien-Montenegro.

Hvad ville man selv have gjort, hvis man havde været et Albansk parti? Formentlig det samme, for at lægge »en kredsstemme« på ét af de små partier eller at lægge »en proportional stemme« på enten Socialisterne eller Demokraterne vil i langt de fleste tilfælde være det rene stemmespild.

Efter valget har især Socialisterne og Meta's parti beklaget sig højlydt over at vælgerne har stemt som de har gjort, og at Demokraterne og deres allierede (mere eller mindre tydeligt) har opfordret til at handle sådan. Men mon ikke en nærmere undersøgelse vil vise at Socialisterne – og deres allierede – har gjort præcis det samme?

Kritikken er egentlig ikke særlig velanbragt, for det er det mest »naturlige« at være taktisk, når valgreglerne er som de er (og ikke som i Danmark hvor der kun afgives én stemme og ikke to der teknisk er uafhængige af hinanden).

Hvis vælgerne skal gøre noget andet, må man lave reglerne om.

Der skal være lokalvalg i 2006, og dér er det overordentlig sandsynligt at både partier og vælgere vil vise sig at være taktiske endnu engang. Fx kan man forestille sig meget taktiske kandidatopstillinger på »udsatte steder«. *Hvis I får mulighed for at få en borgmesterpost dér, så forventer vi at I holder jer tilbage hér. Hvis I får et par Kommunalbestyrelsesmedlemmer dér, forventer vi at I støtter vores borgmesterkandidat sammesteds.* Det er elementær valgmatematik.

Det økonomisk-politiske klima har ændret sig i de senere år

Der er virksomhedsledere der mener at Nano ikke har været en helt så ringe regeringsleder som han er blevet beskyldt for. Han har trods alt stået i spidsen for de senere års åbning mod USA og Europa. Han har taget en række initiativer der skal føre Albanien ind på en vej der skal føre til en optagelse i NATO og EU. Han har bidraget til at der er kommet mere gang i økonomien¹.

Der er stadig mange problemer, og der er kommet flere til, ingen tvivl om det – men der er også en stor aktivitet, særligt i byggebranchen og særligt i byerne. Der findes næppe et andet land i Europa hvor der bygges mere end der gøres i Tirana og i mange af de andre byer. Det er rent ud voldsomt – og sådan har det været i nogle år. Men det omfattende byggeri er ikke kun et positivt signal om at der er gang i kludene; signalet er sammensat eller komplekst som så meget andet i Albanien i disse år.

1 EU-kommissionen har i november 2005 udsendt en kritisk vurdering af den Albanske økonomi. Man anbefaler dog at man går videre med de påbegyndte forhandlinger og rykker Albanien ét trin op. Rapporten kan downloades via:

http://www.delalb.cec.eu.int/en/news/documents/docs_prog_rep_2005.htm

Den grå, den sorte og den hvide økonomi

Det store byggeri og den omfattende trafik er direkte og indirekte et billede herpå. Den grå og sorte private økonomi udgør (ifølge Berisha-regeringens program) 140% ift den hvide. Den grå og sorte økonomi er altså knap halvdelen gang så stor som den hvide.

En landsby nogle kilometer uden for Tirana. Foto: BA, november 2003.

Hvor meget af den grå og sorte økonomi der er forbundet med grov kriminalitet er svært at sige. En stor del af kriminaliteten består måske kun i at den foregår uden om de sædvanlige kanaler og på betydelig afstand af skattevæsenet, men det er også galt nok: På den ene side øges behovet for offentlig service – for en bedre infrastruktur, for et bedre skolevæsen og et bedre sundhedsvæsen – på den anden side bliver skatteprovenuets ikke så stort som det kunne, og det besværliggør mulighederne for at de offentlige myndigheder kan følge med mht sine serviceforpligtelser.

Der er forskellige meninger i Albanien om hvad man skal gøre ved dette uvæsen. Nogle mener der burde indføres en form for amnesti. Regeringen derimod vil iværksætte skattelettelser, ikke mindst for de mindre virksomheder, for på

dén måde at gøre det nemmere at blive legal; regeringen er ikke så bange for at skatteprovenuet skal falde, siger den, for lavere skatter vil føre til at flere vil betale. Men der er flere kommuner der er skeptiske eller negative, for de frygter – i modsætning til regeringen – at deres indtægter vil falde.

Sandsynligvis bliver det svært at overbevise tilstrækkeligt mange af de »sorte« og »grå« om at legalitet er vejen frem. »Måske bliver skatten sat ned nu«, er der nogle af dem der siger, »men mon ikke den bliver hævet igen på et senere tidspunkt?«.

Nye huse ved Lana-floden – en km fra Tirana's centrum. Foto: BA, september 2005.

Dyrker man vindruer, har man ofte et raki-brænderi "omme bagved" – og man byder meget gerne på et glas eller to. Foto: BA, september 2005.

Andre siger ikke noget – slet ikke offentligt – men tænker deres. Det er dem der tjener penge på smugleri, prostitution, narkohandel og forsikringssvindel. Der er givetvis flere af dem der hen ad vejen flytter sorte og grå penge ind i den hvide sektor. Fx ved at investere i husbyggeri og dermed skabe mulighed for en fortsat – legal – indtjening via lejeindtægter og gennem salg af ejerlejligheder.

Et par arkitekter – fra kommunen, tror jeg – diskuterer hvad der skal gøres. Foto: BA, december 2004.

Byggeri og lejligheder

I Tirana bor næsten alle i ældre eller nye lejligheder, kun ganske få i parcelhuse. Kommer man til de andre byer eller ud i landdistrikterne eller i den yderste udkant af Tirana er billedet anderledes. Der er det mere almindeligt at man har sit eget, ofte et hus med gårdsplads eller have der ligger beskyttet bag en mur.

Når det er så attraktivt at bygge, er det fordi der er store penge at tjene. Priserne på lejligheder i Tirana's centrum og i nogle af de nye kvarterer er meget høj og kan ikke altid betales med almindelige hvide lønninger. Så nogle af de penge der betales for at få en moderne lejlighed er formentlig heller ikke helt hvide i kanten.

Her hviler ingeniør Asim Ahmeti. Han arbejdede med at sikre el-nettet. Begravelsespladsen uden for Tirana. Foto: BA, november 2003.

El-forsyningen

Der har i mange år været betydelige problemer med at få tilstrækkelig el-forsyning via det offentlige elektricitetsnet. Albanien kan i nogen grad forsyne sig

selv med vandkraft, men kan ikke følge med – og særligt ikke hvis der ikke er tilstrækkeligt med vand i de store reservoirer.

De private husholdningers, institutionernes og virksomhedernes el-forbrug er stort og stigende og overstiger hvad man selv kan producere, og derfor har det i flere år været nødvendigt at importere elektricitet fra nogle af nabolandene. Det har der været en del problemer med, for da man i forvejen har et stort handelsunderskud, er det svært at skaffe tilstrækkelig finansiering; desuden har der været vanskeligheder med at gennemføre lykkelige licitationer.

Men der er også andre betydelige problemer. Der er tekniske problemer med el-nettet, hvad der bevirker at en del af elektriciteten forsvinder direkte ud i den blå luft. Men der er også forbrugere der i flere år har haft »sorte« tilslutninger, som ikke kan eller vil betale for deres forbrug – og som i *nogle* tilfælde har betalt kontrolløren for at se gennem fingre med deres foretagsomhed og håndværksmæssige snilde.

El-generator i en gade nær Tirana's centrum. Foto: BA, september 2005.

I denne sommer og efterår har KESH (el-selskabet) rationeret el-forsyningen overordentlig voldsomt. Man har gjort det ved at lukke for strømmen et vist antal timer, færrest i byerne, flest i landdistrikterne. Det er ikke en ny foreteelse; i de tidligere år har der været mange afbrydelser, uplanlagte, men især planlagte, men rationeringen i år er af de meget kraftige. Da vi sad nogle stykker og spiste grillstegt lever, salat og fåreost ude på landet, gik strømmen – men man vidste hvor stearinlysene lå, og der blev ikke brugt mange ord på sagen, man fortsatte med at spise videre som om intet var hændt og talte videre om dét man var i gang med.

Hvis man er nødt til at være sikker på at få strøm – aht maskiner, opvarmning, elevatorer, køleskabe, fryserne osv – må man være parat til at skaffe den på anden vis. Albanerne har i mange år brugt generatorer. Mange virksomheder og ejendomme har dem fast installeret i bygningerne, mindre virksomheder og butikker har dem ofte stående ude på gaden. Når der er strømafbrydelse kan man høre generatorerne arbejde uden for alle gadens forretninger.

Når KESH rationerer, vil en del af forbruget derfor blot blive dækket på anden vis end den »normale«. I den sidste ende ved en kostbar import af dieselolie. Konsekvensen er derfor også at *forureningen* øges, primært pga udstødnings-

Studier lige bag Skanderbeg-statuen i Tiorana. Foto: BA, 2005.

gasserne. Da forureningen er til at føle på i Tirana (og andre af byerne) er en el-rationering en absolut nødløsning.

Et markeds kvarter i Tirana. Skoleåret er begyndt, en far og en mor (yderst th i billedet) følger deres børn til skole. Foto: BA, september 2005.

Beskæftigelsen, uddannelse, arbejde i udlandet

Der er en meget høj officiel arbejdsløshed i Albanien. Den er dog – på en vis måde – meget højere end den er i virkeligheden, for mange er beskæftiget med større eller mindre ting »ved siden af« at de er arbejdsløse. De hjælper et familiemedlem, de sælger cigaretter eller telefonkort på gaderne eller de veksler valuta lige i nærheden af Nationalbanken. I landdistrikterne er der muligvis en del der ikke er talt med. Hvad det virkelige arbejdsløshedstal er, er meget svært at afgøre.

Der er mange der har sagt at Albanerne, især de Albanske mænd, er dovne – og det sker at mændene selv koketterer med deres *naturlige* dovenskab. Men det er alligevel en påstand der skal tages med et gran salt; den er ikke *helt* forkert, men den er heller ikke dækkende. Når der er noget at rive i, bliver det også gjort.

Der er mange der er under uddannelse. Mange af dem håber på at komme udenlands – enten for at vende tilbage igen eller for at skabe sig en tilværelse dér, og der er efterhånden mange familiemedlemmer eller bekendte der nu bor fast et sted i USA, Canada, Australien eller i Grækenland og Italien og som man kan spørge om råd eller måske få lidt hjælp af. Albanien har stor gavn af at mange unge får en god uddannelse i udlandet, men det er knap så godt at mange af disse unge ikke kommer tilbage, særligt ikke hvis de har uddannet sig i fag, der er stor brug for i Albanien.¹

Der er mange i den offentlige sektor som passer deres arbejde, nogle endda med stort engagement, fantasifuldt og i den brede befolknings interesse. Andre arbejder mere traditionelt og forsigtigt. Mange er imidlertid blevet godt trætte, fordi det kan være svært at få tingene til at rykke og fordi de tvivler på at der vil komme forbedringer til deres skole eller institution.

Nogle bukker under for fristelserne og lader sig betale for at gøre »noget«; nogle lader sig dog ikke betale direkte, men regner med at en tjeneste den ene dag er den anden værd på et senere tidspunkt.

Der er Albanere der har fortalt mig historier om at en politibetjent har lusket småpenge ud af dem – eller forsøgt at gøre det. *»Du skal regne med at han skal betale 75% eller mere til sin overordnede«*. Og fra tid til anden er der en hospitalslæge der er blevet afsløret for at lade en patient komme højere op i køen, eller en dommer eller en politimand.

»Albanian Daily News« bragte 8.10.2005 følgende historie: *Et avanceret værksted der producerede visa er opdaget i Tirana. Ni politimænd var tilknyttet værkstedet; fire af dem skal have forfalsket pas og solgt dem til Albanere der ville emigrere illegalt.*

Mange hundredetusinde Albanere har skaffet sig arbejde i udlandet, mange på legale vilkår, mange på illegale. I Grækenland regner man med at der er én illegalt arbejdende for hver legalt arbejdende. Dvs. at der for tiden er omkring 250.000 legale og 250.000 illegalt arbejdende dér.

Forresten skrev Græske *»Kathimerini«* i slutningen af september 2005: *»Græsk politi har standset to Albanske smuglere på strækningen Jannina-Igoumenitsa. De var på vej med 18 illegale emigranter i et par stjålne lastbiler.*

På det seneste er der indgået en aftale med EU som vil betyde at mange illegalt arbejdende vil blive hjemsendt fra Grækenland, Italien og andre EU-lande. Alle ved at det vil give den Albanske stat meget store problemer, og derfor har man fra EU's side sagt at man parat til at give en vis form for økonomisk kompensation.

1 Emnet bliver diskuteret i en oversigtsartikel af Andrea Koxhaj og Fatmir Mema, Overskriften er: *Brain Drain*. Der er tale om et problem der har haft stor samfundsmæssig betydning lige siden Hoxha-styret brændte sammen. Artiklen kan ses på:

<http://bjoerna.net/sidste-nyt/275.htm>

Caféerne

Men der er også mange der får livet til at gå ved at hænge ud med bekendte på caféerne. Det er ikke altid fordi der bliver indtaget så meget, men *nogle* kopper kaffe kan det sagtens blive til.

Et slag kort søndag eftermiddag på en ydmyg café i udkanten af Tirana. Foto: BA, november 2003.

Nu er det langt fra alle på caféerne der har fri. Det hænger sammen med at mange møder og forhandlinger indebærer »en lille kaffe« henne på hjørnet. Det hører sig til at man også slapper af med hinanden; mange handler, mange ansættelser, mange politiske aftaler bliver indgået, bekræftet eller afrundet på caféerne.

På nogle caféer kan man se et par veninder i selskab med hinanden, men langt de fleste gæster er mænd, desto flere jo længere væk man kommer fra Tirana.

Trafikulykke ikke så langt fra Tirana. Chaufføren på den forulykkede Mercedes var i gang med en overhaling da han kom for langt ud, han blev kvæstet; andre i bilen kom tilsyneladende ikke noget til. Mange sprang til for at hjælpe. Chaufføren blev båret over i en anden Mercedes og kørt på hospitalet. Politiet kom tilstede straks efter. Foto: BA, september 2005.

Trafikken

Hvad der også er voldsomt er trafikken. Især i Tirana, men også mange andre steder. Tirana er *proppet* med biler – særligt i myldretiderne – og der bliver af og til kørt temmelig heftigt, men ofte skaber knuderne naturlige forhindringer for farten. De vigtigste ting på bilen er speederen, hornet og mobil'en.

Der sker mange uheld, adskillige af dem med dødelig udgang. For trafik-kulturen er *ikke* god; der er en del der – med et moderne Dansk udtryk – kører råddent. Mange af de Albanske chauffører har svært ved at forudse hvad der vil ske lidt længere henne ad vejen, de møver lystigt *på* og gør myldrepropperne tættere og vanskeligere at løse. Nogle er derimod høfligheden selv: *Har du noget imod at lade mig komme ud?.* »Tak skal du ha'«. Sådan var det måske også tidligere når man mødtes i bjergene mod Nord: *Tag ikke anstød, lad mig passere – jeg har ikke ondt i sinde.*

I Tirana's nordlige ende, ikke så langt fra Nationalarkivet og Jernbanestationen. Foto: BA, september 2005.

En særlig variant der kan få det værste op i nogle af de andre bilister er når to biler, typisk lastbiler, mødes, og når de to chauffører lige skal veksle nogle ord med hinanden. Så må de efterfølgende i begge baner vente et stykke tid. Undertiden kommer hornet i brug, men det er ikke altid. De efterfølgende er ret sikre på at det vil blive opfattet som en provokation hvis man markerer sin utilfredshed alt for tydeligt.

Mobiltelefoni

I de senere år er antallet af mobiltelefoner øget meget stærkt. Næppe nogen med respekt for sig selv har ikke en telefon siddende ved siden eller liggende i håndtasken. Kommer man på en tanke, ringer man til en bekendt. Er der noget man vil vide, gør man straks det samme.

Telefoni og trafik passer forresten »fint« med hinanden, de hører næsten sammen, så det er fuldstændig som i Danmark. Der bliver snakket uafbrudt når man kører, både i byerne og på landevejene. Man kører rask op og ned ad de smalle bjergveje med »pæn« hastighed og klarer samtidig en serie af opkald. Fuldstændig ubesværet. Om det fremmer produktiviteten og samfundsøkonomien er usikkert. Undertiden hører man skarpe hyl fra bremses der bliver hug-

get i et sted bagude hvor man for lidt siden så en stor bil på vej ud ad en sidevej.

Det er en udbredt opfattelse blandt trafikforskere at det ikke gør den store forskel om man taler i håndfri eller ikke-håndfri mobil når man kører, det er koncentrationen – eller rettere den *manglende* koncentration – der er afgørende, men i Danmark er der *nogle* der bruger håndfri. I Albanien slet ingen, så vidt jeg har set.

Bilvask søndag eftermiddag et sted uden for Tirana. Foto: BA, november 2003.

Renvaskede biler?

Der er bilvask mange steder, enkelte steder af den mere avancerede slags, de fleste er temmelig primitive – og der bliver tilsyneladende gjort en del ud af vaskeriet. Men nogle af de mange biler man ser på gaderne er ikke helt rene i en mere overført betydning. Mange er købt brugt i udlandet – fx i Tyskland og Italien – på helt legal vis. Men mange er stjålet eller *næsten* stjålet.

Der går en snart gammel historie: »Tag til Albanien og gør forretninger. ... Din Mercedes er der allerede«.

Formodningen er at der i mange tilfælde har været tale om fusk i flere led. Ét eller andet sted i Tyskland eller Italien eller Skandinavien er der en ejer af en

Mercedes der har indgået en mere eller mindre frivillig aftale med en køber. Når bilen er ført ud af landet af sælger eller køber, bliver den meldt stjålet, og sælgeren indkasserer forsikringen. Køberen derimod får evt. lagt nye stelnumre i og får bilen indregistreret i Albanien.

Bro under anlæg nær Moder Teresa-lufthavnen i Rinas, Nordvest for Tirana. Foto: BA, september 2005.

Vejene og broerne

Vejene i Albanien har i mange år været en blandet oplevelse. Men der er efterhånden kommet mange gode veje – eller rimeligt gode veje. I de senere år er der sket en kraftig fornyelse og udbygning, som i høj grad har været finansieret ved lån og gaver udefra, ikke mindst fra EU. Man har primært satset på de store veje, men der er også brugt penge på Tirana's omfartsveje. I øjeblikket er der aktiviteter i gang i udkanten af Tirana – og der anlægges en ny og meget tiltrængt bro i nærheden af Moder Teresa-lufthavnen i Rinas uden for Tirana.

Men der er stadig mange hullede og utilstrækkelige, for ikke at sige meget miserable veje. Jo længere man kommer ud i landdistrikterne, desto værre.

Vejrøverier

Der var nogle år hvor man skulle være særligt varsom, når man kørte afsted i bil i det nordlige Albanien, ikke mindst på vejen til Kosóva, for der skete en del røverier, men omfanget er mindsket meget.

Fra tid til anden sker der dog »noget«, og så sent som i september 2005 var der en tætpakket bus der blev stoppet og plyndret af tre bevæbnede unge Albanere. Førstegangskriminelle er det siden blevet sagt.

Når man har hørt en del om netop dette røveri er det muligvis fordi der var tre unge Skotter med, og fordi den Britiske Ambassade temmelig hurtigt kom op på mærkerne.

Skotterne roste politiet for sin indsats – så måske er det ved at blive bedre end sit rygte? Det kom – i dette tilfælde – hurtigt til stede både talstærkt, bevæbnet og støttet af helikoptere. Efter ret kort tid fik man sporet og anholdt røverne, der havde gemt sig ved en mark.

Politisamarbejde

Politimyndighederne i forskellige Europæiske lande, England, Tyskland, Skandinavien, Italien, Grækenland har konstateret at der er kommet flere og flere Albanere ind på den kriminelle bane – adskillige af dem i den hårde ende, og nogle af dem i den mest skånselsløse og brutale. Nogle er beskæftiget med smugleri og narkohandel, nogle med alfonseri og kvindehandel. Albanerne kommer ikke i alle tilfælde fra Albanien, nogle er fra Kosóva, nogle fra Makedonien, og adskillige er fastboende, særligt i Grækenland og Italien, men efterhånden også i både Tyskland, England og USA.

Under krigene på Balkan, særligt i Kosóva i slutningen af 1990'erne, var der en del Albanere der tjente store penge ved våbensmugleri. Plyndringerne af de militære våbenlagre i 1997 gav et meget mærkbart løft. En del af disse våben er samlet ind og destrueret, dels i Kosóva, dels i Albanien, men formodningen er at der fortsat er mange våben i omløb, og at der er mange der er gemt bort.

På det seneste har det Danske Rigspoliti udstationeret en fast mand i Tirana for at samarbejde med de Albanske politimyndigheder og for at få et dybere kendskab til de mange forskellige former for kriminel aktivitet og trafik, der kan have betydning for kriminaliteten i Danmark og resten af Skandinavien.

Der har tidligere været Danske politifolk i Albanien, men det har primært været for at indgå i samarbejdsprojekter, fx om samarbejde mellem grænsepolitiet i

Makedonien og Albanien, og disse projekter blev i det væsentlige finansieret af midler fra »overgangsbistanden«, der sluttede med udgangen af 2003.

I oktober 2005 gik der rygter om at FBI havde besluttet at gøre tilsvarende, men det blev senere benægtet. Fra tid til anden har der dog været FBI-folk på Amerikansk visit – mest i forbindelse med specifikke anti-terrorisme-aktiviteter eller i forbindelse med en konkret sag – som da en Amerikansk bank blev udsat for et røveri i august 2005.

Regeringsprogrammet

Læser man Berisha-regeringens program¹ igennem er der mange ting der kunne være skrevet af en socialdemokratisk regering. Fx tales der om at der skal være større lighed hvad lønninger angår.

Det er næsten som i Danmark, hvor det også kan være svært at finde ud af hvem der er mest lighedsorienteret og hvem der er mest borgerlig. Men der er dog nok en forskel. I Albanien er det ikke for alvor de politiske principper der skiller de store partier. Det er meget ofte geografiske, klanmæssige eller personlige sympatier der er afgørende for om vælgerne hælder mod det ene eller det andet parti.

Regeringsprogrammet er på mange punkter ambitiøst, både mht de politiske mål og initiativer, mht konkretiseringen og mht de tidsfrister der er sat op. Når regeringen ikke de angivne mål i et rimeligt omfang, vil den lide et stort Prestigetab – både i Albanien og i udlandet – men den vil sikkert producere de nødvendige forklaringer og arbejde videre, og det ville en socialdemokratisk regering under Fatos Nano også have gjort.

På afgørende punkter er de to store fløje fuldkommen enige. Begge fløje ønsker at Albanien optages i NATO og EU. Begge fløje har støttet at Albanien »supporterede« USA i Afghanistan og Irak.

En del af grunden er måske at Albanerne er enige med Amerikanerne?

1 Programmet kan downloades fra:
<http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/ALB-GVT-PRG-2005.pdf>

At *nogle* Albanere er enige er jeg ikke i tvivl om – det er igen som i Danmark. Men i det grundlæggende drejer det sig om at skaffe og fastholde en god »onkel-i-Amerika«, eller som der er tradition for ved Adriaterhavet – både i Italien og på Balkan – at have en god *patron* ¹.

Men processen vil ikke gå så hurtigt som Albanerne ønsker – og som man oprindelig håbede på. Siden udvidelsen af EU og den efterfølgende misère om Forfatningstraktaten vil »toget« køre langsommere – og først skal spørgsmålet om Tyrkiets optagelse formentlig afklares en del mere end det er tilfældet nu.

Tirana. Foto: BA, december 2004.

1 Der har gennem århundreder været patron-klient-forhold. Dvs forhold mellem ham der havde magten og mulighederne og ham der havde brug for hjælp »ovenfra«. Den Albanske historie er fyldt med sådanne bånd, ikke kun på Skanderbeg's tid, men også i nyere tid. Kong Zog forsøgte sig med Italienerne, men blev selv drevet væk da Mussolini ikke længere havde brug for ham. Efterkrigstidens Hoxha-regime nåede igennem en hel serie af patroner før systemet brændte sammen, først Jugoslaverne og Russerne, så *kun* Russerne fra Stalin til Khrusjtjov, så Kineserne. Til sidst begyndte *nogle* på det højeste niveau tilsyneladende at lege med tanken om at nærme sig EU, mens andre gik voldsomt imod. Det var da man stod helt alene og de økonomiske problemer begyndte at tårne sig op.

Albanien og Kosóva. Albanien's rolle på Balkan

Der er også enighed blandt Albanske politikere om at støtte Kosóva-Albanerne i deres krav om at Kosóva skal være selvstændigt. Der kan blandt Albanerne og de Albanske politikere være nogen forskel på hvordan man udtrykker det og hvilken *konkret* politik man mener der skal føres, men her i sensommeren og efteråret 2005 ser det ud til at man er ved at samle sig om at Kosóva skal have en form for selvstændighed, vel sagtens en »begrænset selvstændighed«. Det er en opfattelse man langt fra er alene med; det ser ud til at Søren Jessen-Petersen, der er Kofi Annan's »guvernør« i Kosóva, har noget nær samme opfattelse – og det skulle ikke komme bag på mig, hvis også den Danske regering er nået frem til samme opfattelse.

Albanske politikere mener de spiller en væsentlig rolle på Balkan, fordi de taler fornuftigt med alle naboerne, ikke mindst med Makedonerne og Kosóva-Albanerne, men også med regeringerne i Montenegro, Serbien, Grækenland¹ og Italien. Og det er der bestemt noget om. Det er også rigtigt at Albanerne har været energiske for at der blev taget forskellige fælles initiativer. Fx har man set en fordel i at samarbejde med Makedonien om en optagelse i NATO, men om det vil hjælpe noget er mere tvivlsomt.

Men fra at tale godt med naboerne, hvad der er en *meget* god ting i sig selv, og til at spille en positiv og aktiv rolle for områdets politiske, økonomiske og sociale udvikling er der et spring. Det er – når man skal være ærlig – svært at se at det positive bidrag har været så stort, at den Albanske indflydelse har været så stærk, at man har haft så meget at byde på. Om det vil blive bedre i de kommende år er for tidligt at sige, men man kan håbe på det.

Spørger man George Bush eller Condoleezza Rice er der ingen tvivl i sindet. *Albanien er et vigtigt land. Albanerne gør en stor indsats.* Men det er i høj grad fordi Albanien har støttet Bush-regeringens udenrigspolitik. Amerikanerne er også så venlige at sige at Albanerne har taget store skridt i den rigtige retning.

Men skraber man fernis'en af, er Amerikanerne i virkeligheden enige med Europæerne i at de Albanske politikere ikke har været stærke nok i kampen mod korruptionen og den organiserede kriminalitet. *Det går fremad*, siger de både officielt og halvofficielt, *men temmelig langsomt*. Nogle af dem mener, men nu tales der ikke længere officielt, at indsatsen har været halvhjertet, og at der har været mange tilbageskridt, at korruptionen – fx – ikke er mindsket, men snarere øget i de seneste år.

1 Forholdet er i disse år i almindelighed forretningsmæssigt og fornuftigt, men af og til kan der komme en kurre på tråden. Senest i efteråret 2005, da den Græske Præsident var på vej til Saranda for at mødes med sin Albanske kollega, Moisiu. Uden for det Græske konsulat så han en demonstration af Albanske Eksil-grækere, efterkommere af Çam-Albanere der var blevet eksileret efter 2' Verdenskrig. Demonstrationen var, så vidt vides, helt fredelig. Den Græske Præsident var irriteret over at Albanerne ikke havde talt Çam-Albanerne fra at demonstrere. Noget tyder på en vis form for Græsk pirrelighed. På samme måde som når Grækerne ikke kan acceptere at FYROM hedder Makedonien. Tilsvarende har Grækerne ofte været pirrelige – eller mere end dét – i forholdet til Tyrkerne.

Opfordring til at deltage i en anti-korrupsions-demonstration på Skanderbeg-pladsen 9.12.2004. Der kom et par tusinde og arrangørerne var skuffede, de havde satset på langt flere. Jeg var ganske vist i byen og ville gerne kommet hen for at kigge, men var optaget af noget andet. Foto: BA, december 2004.

Disse, noget syrlige, bemærkninger, skal ikke skjule at der er mange Albanere, formentlig flere end tidligere, der er godt trætte af korrupsionen og levebrøds-politikerne og hellere end gerne så at der skete noget andet. Tiltroen til at det andet *kan* ske er dog ikke stor – og derfor er der mange der satser på en individuel eller privat løsning i stedet for en samfundsmæssig eller politisk.

Byder chancen sig for en uddannelse eller et arbejde i udlandet, bliver den taget. Dukker der en mulighed op for at tjene nogle flere penge på sælsom vis er der mange der vil gribe den. Sådan var det jo også med pyramide-investeringerne frem til 1997; er situationen besværlig, gør man undertiden de mest utrolige ting for at få mad på bordet. Déngang – for ikke så længe siden – var der mange der investerede alt hvad de kunne gøre i rede penge for at tjene lige så mange penge som de andre, men som bekendt gik det helt anderledes, en meget stor del af pengene gik op i røg¹.

¹ Man kan læse nærmere om pyramidecirkus'et i Christoper Jarvis: »The Rise and Fall of Albania's Pyramid Schemes« i: IMF's »Finance & Development«, March 2000, s. 46-49. Artiklen kan findes på: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/03/jarvis.htm>

Demonstration på Skanderbeg-pladsen mod korruption. Foto fra tv-udsendelse 8.12.2004. Arrangørerne havde konstrueret en sammenklappelig korruptionspyramide som på kort tid blev overmalet med opfordringer og protester. Der er ét eller andet med Albanere og pyramider. Efter Hoxha's død blev der bygget en pyramide i Tirana, lige ved Lana-floden. Hans datter, Pranvera Hoxha, var én af arkitekterne, og meningen var at den gamle skulle hvile dér. Han ligger dog nu på begravelsespladsen uden for Tirana, og pyramiden bruges i stedet til udstillinger og til TV-studier. Så var der pyramideforetagenderne i 1996-97, der fik et gigantisk omfang, men som – så mange andre luftkasteller – endte i det rene ingenting, eller rettere i et samfundsøkonomisk og politisk sammenbrud. Apropos TV-studier: Engang i »de dage« – i 2004 – blev jeg selv interviewet dér om Holberg. Anledningen var at Holberg har skrevet noget interessant om Skanderbeg.

Der er *nogle* fremtrædende politikere der ser ud som om de har rene hænder, det gælder præsidenten, Alfred Moisiu, der dog i Hoxha-tiden avancerede til at blive både general og viceforsvarsminister, det gælder Tirana's Borgmester – Edi Rama – der har haft en ganske anden og kunstnerisk karriere; det gælder mange andre, men muligvis især folk »på gulvet«?

Der er også private der har forsøgt at gøre noget, således organisationen »Mjaft« (Mjaft betyder: *Nu kan det være nok*), der har aktioneret imod korruption, blodhævn, overgreb på pressen osv. Alt sammen vigtige ting i Albanien. Desværre ser det ud som om at det reelle gennemslag har været meget beske-

dent, og at »Mjaft« formentlig vil vise sig at være en svag, omend »sympatisk« krusning. Det bør nævnes at »Mjaft« nok er et Albansk initiativ, men at det langt hen ad vejen er blevet finansieret af forskellige Europæiske Ambassader i Tirana.

Den Danske chargé d'affaires i Tirana, Finn Theilgaard, på besøg hos den nye Udenrigsminister, Besnik Mustafaj, i slutningen af september 2005. Foto: Det Albanske Udenrigsministerium.

Umiddelbart efter valget kunne man spore en vis tøven hos de internationale. Det ville man formentlig også have kunnet mærke hvis det havde været Socialisterne der skulle tiltræde efter en Demokratisk regering. Men det ser ud til at man er ved at komme »på plads« i forhold til hinanden, og til at samarbejdet mellem USA og Albanien og mellem EU og Albanien vil fortsætte, om ikke uanfægtet, så på samme niveau som op til valget – eller endda højere.

Socialistpartiets fremtid. Edi Rama ny formand

På arbejde ved Lana-floden, nær Tirana's centrum. Foto: BA, september 2005.

Socialistpartiet har det ikke nemt – nederlaget svider, og det har øjensynligt været slemt at slippe ministertaburetterne. Formanden, Fatos Nano, måtte træde tilbage, men det er stadig ikke *helt* klart om han – i sit inderste – satser på et come-back, eller om han betragter sin tilbagetræden som uigenkaldelig.

Der er adskillige i partiet der mener at han ikke *skal* eller *må* vende tilbage som formand, men der er – i det mindste i øjeblikket – en del der håber på hans tilbagevenden om ikke med det samme, så efter nogen tid.

Forskellige kandidater meldte sig på arenaen. Én af de mest interessante og den første af dem var Edi Rama, Tirana's succesrige og karismatiske borgmester. Edi Rama kender Fatos Nano udmærket – de har tit »gået hånd i hånd« – og det er måske pga sit indgående kendskab til ham at netop *han* så tydeligt har sagt at Nano's tilbagetræden skal være definitiv.

Edi Rama har vist sig som en overordentlig dygtig borgmester i Tirana. Han har formået at få sat en stor omstillingsproces i gang – ikke mindst på det synlige plan og mht infrastrukturen. På hans kreditside kan nævnes iøjefaldende op-

rydnings- og udsmykningsprojekter. Lana-floden der går gennem Tirana er blevet rensset. Parken i centrum er blevet ryddet for ulovlige kiosker og caféer. Veje og fortove er under tydelig udbedring. Mange huse er blevet malet i forskellige farver; og det er ikke noget byen har betalt, men som husejerne og entreprenørerne har bekostet. De har fulgt en meget klar opfordring om at bidrage til at forskønne gadebilledet.

Der er mange rundt i landet der beundrer Rama. De mener han har »rene hænder« og er en dynamisk leder, som det kunne være fremragende at få som partileder og senere som premierminister. Men der er også mange der er skeptiske; de ville nok hellere have en mindre kontroversiel leder eller en leder der ikke i dén grad bærer præg af at være et moderne, næsten kosmopolitisk »hovedstadsmenneske«.

Der kom efterhånden et par andre kandidater i spil. Blandt de officielle var den tidligere præsident, Rexhep Meidani. Han synes at være både et sympatisk menneske og en dygtig fysikprofessor, men han har hverken gennemslagskraft eller bagland til at kunne gøre sig som partiformand eller som dén der skal udfordre Sali Berisha. Så selv om der er *nogle* der foretrækker netop ham, var det ikke særlig sandsynligt at han ville få stemmer nok.

Blandt de uofficielle kandidater var den netop afgåede forsvarsminister Pandeli Majko. Han har været premierminister et par gange, bl.a. under Kosóva-krisen i 1999. Han synes at være driftsikker og solid, men har ikke særlig meget karmisma – og ville formentlig ikke kunne slå Sali Berisha ved et nyt parlamentsvalg.

Hvem der skulle være formand skulle – stod det til Edi Rama m.fl. – have været afgjort direkte af Socialistpartiets medlemmer, men det blev nedstemt med 242 mod 196, og derfor blev det – som hidtil – kongressen der skulle træffe valget efter at deltagerne, eller snarere kun nogle af dem, havde underhandlet med hinanden i korridorerne.

Fatos Nano foretog umiddelbart før kongressen 8. oktober et stærkt udfald mod Edi Rama og den fungerende formand, partiets generalsekretær Gramoz Ruçi. Hvis Rama blev formand, sagde Nano, ville han melde sig ud af partiet og stifte et nyt. Han kunne bedre acceptere situationen, hvis Rexhep Meidani blev valgt. Noget tydede på at Ruçi havde »svigtet« Nano, dels ved – direkte eller indirekte – at bistå Rama, dels ved at vanskeliggøre mulighederne for Nano selv.

Det korte af det lange blev at Kongressen valgte en temmelig sammensat ledelse bestående af Edi Rama og Pandeli Majko. Rama fik nemlig 297 stemmer til valget som partiformand, mens Rexhep Meidani kun fik 151. Og den relativt Nano-orienterede Majko fik 284 til valget som generalsekretær, mens Arta Dade kun fik 164.

Formentlig var man i korridorerne nået til enighed om denne konstruktion, måske er der også indgået et par stemmeaftaler? Undervejs var der nogle der tal-

te om at etablere en alliance mellem Rama og Meidani, et delt formandskab, men det afviste Rama.

På den ene side får man nu mulighed for en fornyelse, på den anden side har de mere usikre medlemmer og delegerede fået en slags garanti for at tingene ikke kan gå helt galt, når det netop er Majko der sætter sig ved siden af Rama.

Edi Rama vil gøre hvad han kan for at rydde op efter Fatos Nano, fordi han finder ham meget belastet. Det er muligt at Majko – efterhånden som tiden går – vil følge trop og bidrage til at Nano's »tropper« vil trække væk fra Nano, men det er langt fra sikkert.

Om konstruktionen Rama-Majko kan holde, for slet ikke at tale om at den kan udvikle sig til at blive en stærk alliance – der kan bidrage til at samle partiet inden lokalvalgene i 2006 (og næste parlamentsvalg i 2009) – er ikke til at sige, men det er ikke umuligt.

Det er heller ikke til at sige om Fatos Nano vil gøre, hvad han truede med lige før kongressen, at melde sig ud og danne et nyt parti, hvis Edi Rama skulle blive valgt. Formentlig vil Nano snarere se tiden an og overveje sine manøvre muligheder i enrum og sammen med sine nærmeste allierede. Det er ikke sandsynligt at han frivilligt vil lade sig førtidspensionere.

Illir Meta har ofte udtalt at han ikke vil samarbejde med sit gamle parti så længe Nano m.fl. sidder ved roret. Det er tænkeligt at der vil komme til at blæse mildere vinde, nu hvor Rama er blevet formand, og at der kan opbygges et politisk samarbejde både på landsplan og på det lokale plan. Men det er ikke sikkert, for der har i lang tid eksisteret et modsætningsforhold mellem Majko og Meta; om dét kan overvindes – eller »pakkes ind« – vil i høj grad bero på Rama's lederskab.

Der var mange i partiet der var skuffede over hvordan forholdet Nano-Meta udviklede sig, men det stod hurtigt klart at Meta ikke havde særlig megen støtte i partiet, og dén sympati nogle havde for ham blev væsentligt mindsket i forbindelse med valget; de fleste mener nu (hvad der ganske vist er en temmelig énøjet betragtning) at Meta bærer en stor del af skylden for valgnederlaget.

Socialisterne forsøger i disse måneder at »skyde sig ind«, men helt godt går det tilsyneladende ikke. Sali Berisha og hans regeringsfæller har taget *têten*, mens Edi Rama har forsøgt sig med en kraftig kritik, dels fra sin position som borgmester, dels fra sin position som formand for Socialistpartiet.

3 Der skal en mentalitetsændring til

Qemal Minxhozi var i knap 3 år chef for den Albanske Ambassade i København, men rejste ud på foråret 2005 tilbage til Albanien for at kandidere ved parlamentsvalget. Han stillede op for Socialisterne – et parti der er i familie med det Danske Socialdemokrati ¹.

Albanien spillede en stor rolle under Kosovo-krisen i 1999, hvor mange hundrede tusinde flygtede fra Kosovo for at søge ly i Kukës, Shkodra og Tirana og mange andre steder. Den periode er heldigvis forbi. Hvilken rolle spiller Albanien på Balkan i dag?

Vi har meget forskellige naboer, men det er lykkedes os at etablere gode forbindelser hele vejen rundt, og dét giver os visse muligheder – og forpligtelser – som formidlere af et godt samarbejde og derigennem af en positiv udvikling i et område, der har været hærget af de frygteligste konflikter.

Vores præsident, Alfred Moisiu, tog – sammen med UNESCO – initiativ til Tirana-mødet i december 2004, hvor mange statsledere og religiøse ledere deltog, og hvor også den norske statsminister var blandt gæsterne. Det skyldtes, at Norge var gået ind for at støtte denne proces på en meget aktiv og positiv måde. Hensigten med mødet var at opfordre alle parter på Balkan til at lægge de forskellige religiøse uoverensstemmelser til side. Det er et møde, der allerede har fået stor symbolsk betydning, men som også er et skridt på vejen i retning af at opnå virkelige resultater.

I forlængelse af dette møde var vores udenrigsminister, Kastriot Islami, for nogle uger siden vært for et møde i Durrës for sine kolleger fra Bosnien-Hercegovina, Kroatien, Makedonien og Serbien-Montenegro. Hensigten med mødet var at diskutere vores fælles interesse i, at alle disse lande bliver medlemmer af NATO og af EU. Som særlig gæst deltog den tyske udenrigsminister Joschka Fischer, der fandt, at det var meget hensigtsmæssigt at støtte et sådant samarbejde.

Endelig kan jeg nævne, at kulturminister Brian Mikkelsen i slutningen af marts havde besøg af kulturministrene fra Balkan. Besøget fandt sted på Albansk ini-

Qemal Minxhozi. Foto: BA, april 2005.

¹ Interviewet blev optaget i april 2005.

tiativ og førte til, at der blev indgået en samarbejdsaftale mellem Balkanlandene. Det var ingen tilfældighed, at mødet fandt sted i et Nordisk land, for det nye samarbejde er stærkt inspireret af samarbejdet mellem de Nordiske lande.

Albanien har i nogle år søgt om at blive medlem af NATO og af EU. Sandsynligvis varer det ikke så længe, før Albanien optages i NATO. Det ser vanskeligere ud med hensyn til optagelse i EU, i det mindste har man fra EU's side påpeget en række mangler: Der skal gøres mere for at bekæmpe korruption og organiseret kriminalitet, den sorte økonomi er meget omfattende, og der er betydelige problemer i den hvide. Men frem for alt er der mange vanskeligheder på det politiske felt: De store partier har svært ved at »finde hinanden« på det tekniske område?

Ja – det er rigtigt. Vi har en del at slås med. Vi har gjort fremskridt på en række felter, og Albanien i dag er i en ganske anden situation end i første del af 1990'erne. Men på nogle områder sakker vi desværre agterud. Vi må både være energiske og tålmodige, for der skal en hel mentalitetsændring til.

Albanerne er glade for vores Nordiske samarbejdspartnere. Meget glade endda. De Nordiske lande er – lige som Albanien – små lande. Det er godt at have store og stærke venner, det er klart, men der er særlige fordele ved at have venner, man så at sige er i øjenhøjde med, for så er det nemmere at etablere en egentlig dialog. Desuden beundrer vi de mange gode traditioner, man har i de Nordiske lande på en række områder: Det politiske område. Med hensyn til den offentlige debat – og ikke mindst med hensyn til sikringen af menneskerettighederne.

Én af vores nye institutioner er Ombudsmandsinstitutionen – på Albansk taler vi om Folkets Advokat – som vi har etableret efter Dansk model og med betydelig støtte fra den Danske Ombudsmand. En ombudsmandsinstitution er en meget vigtig institution, når man er i færd med at grundfæste et moderne demokrati.

Vi har også fået hjælp fra de Nordiske lande til at opbygge en græsrodsorganisation, der skal tage sig af at forsonе personer og familier, der er i strid med hinanden. Vi har en lang og sammensat tradition om, hvordan man skal tackle sådanne uoverensstemmelser, og selv om en del konflikter også tidligere er blevet løst gennem forhandling, så har der fra Middelalderen og frem været mange tilfælde af blodhævnsløb. Vi prøver nu at vende denne udvikling ved at få parterne til at sætte sig sammen med en mæglingsmand for at få modsætningerne ud af verden. Det er ikke nogen nem proces, men det var vigtigt at få sat gang i den.

Man må sige, at dét med at ændre mentaliteten og at opbygge nye institutioner helt grundlæggende er en opgave, som Albanerne selv må klare, men vi har et stærkt behov for at have gode og nære venner, som vi kan diskutere tingene med. Egentlig er der ikke så meget tale om økonomisk støtte, selv om en vis økonomisk støtte vil blive værdsat, nej – det handler mere om god og vedvarende kommunikation. Albanerne vil have godt af at besøge de Nordiske

lande og i det hele taget at besøge andre lande for at lære af dem – og Albanerne er glade for at få besøg fra de Nordiske lande. Korte besøg. Turistbesøg osv, men sandelig også længere og tilbagevendende besøg. Hvis vi skal optages i samarbejdsorganisationer som NATO og EU, så har vi et stort behov for et længerevarende samarbejde og for, at man kender hinanden.

Selv om du siger, at det især drejer sig om samarbejde og udveksling af erfaringer, så er ét af de vigtigste elementer i en positiv udvikling vel den økonomiske udvikling?

Det er klart. Vi gør også visse fremskridt på dette område. Der bliver fx bygget meget for tiden, både i Tirana og i andre af vores byer. Vi er nu nået dertil, at der må gøres en del for at samordne tingene. Det er derfor, at man har besluttet, at der skal gennemføres et omfattende byplan- og byfornyelsesprogram i Tirana. Jeg er glad for at kunne sige, at ét af jeres store og anerkendte firmaer, Henning Larsens Tegnestue, spiller en vigtig rolle i dette projekt. Henning Larsens Tegnestue har nemlig vundet en konkurrence om at bygge et stort bygningskompleks lige ved vores mest centrale plads, Skanderbeg-pladsen. Jeg er sikker på, at det nye bygningskompleks vil inspirere mange Albanske arkitekter.

På andre områder står vi i en paradoksal situation. Vi frembringer gode grøntsager, meget gode grøntsager endda. Kom og se et Albansk marked, så vil du hurtigt blive overbevist. Smag vores grøntsager. Prøv vores oliven og vores tomater; vores oste ikke at forglemme. Prøv vores fisk fra Ohrid-søen. Vi har meget at byde på. Selvfølgelig spiser vi selv vores grøntsager og fisk, men på grund af de markedsmæssige vilkår, så er det ikke så nemt at få afsat vores produkter, og når vi ikke kan afsætte produkterne, så får vi ikke de eksportindtægter, som vi har et så stort behov for. På den måde bliver vi meget afhængige af, hvad Albanere, der arbejder i Grækenland, Italien og andre lande, sender hjem til deres familier. Vi bliver også afhængige af støtte udefra, og jeg er ked af at måtte sige det, men i dén situation er der nogle Albanere, der vender sig mod de muligheder, de ser inden for den sorte økonomi. Vi er i vanskeligheder her og har god brug for hjælp fra vores venner i andre lande, ikke mindst i de Nordiske lande, for at kunne skabe bedre alternativer.

Ganske få Danske virksomheder har indtil nu investeret i Albanien. Formentlig skyldes det, at der har været problemer med infrastrukturen, men det skyldes vel også mere eller mindre korrekte forestillinger om, hvordan der er? Og endelig skyldes det vel, at det Albanske marked er et meget lille og skrøbeligt marked? Hvad har Albanerne egentlig at tilbyde?

Vi har et meget stort behov for udenlandske investeringer, og heldigvis er der også en hel del udenlandske firmaer, der har etableret sig i Albanien i de senere år. Firmaer der ser fordelene i at etablere sig allerede nu, i opbygningsfasen. Firmaer fra meget forskellige brancher – banker, industrivirksomheder, servicevirksomheder. Men der er brug for, at mange flere virksomheder slår sig ned i Albanien og investerer dér.

Blandt de firmaer, der overvejer at slå sig ned, er i øvrigt Carlsberg. Vi har haft besøg dernede fra Carlsberg. Der har været visse drøftelser – og tingene er under overvejelse. Vi håber på et gunstigt udfald.

Det er åbenlyst, at vi har en del økonomiske problemer at slås med, men heldigvis er der sket betydelige fremskridt. Jeg vil nævne to: Vejene og el-forsyningen. Vejene – især de vigtigste af dem – er under forbedring, og der vil ske yderligere udbygning i de kommende år. Og vores problemer med at levere den nødvendige elektricitet hele døgnet rundt er blevet klart mindre.

Men ellers vil jeg fremhæve de mange muligheder, vi har på turistområdet. Der er spændende ting at vise frem; vi har en spændende natur, vi har mange forskellige historiske minder. Der er god mad og vin. Og der er strande og strandhoteller – som måske kunne blive endnu bedre.

Der er forskellige Danske rejsebureauer, der har »opdaget« Albanien, og som arrangerer rejser allerede i år, og det er vi glade for. Vi vil lytte omhyggeligt til de erfaringer, rejsebureauerne får, så vi kan forbedre mulighederne for de besøgende.

Danmark har støttet Albanien på forskellig måde. Vi har givet penge fra Demokratifonden, og vi har givet overgangsbistand frem til udgangen af 2003. Synes du, vi gik ud lidt for tidligt?

Vi var overordentlig glade for dén hjælp, vi fik. Den faldt på et tørt sted, den var meget nødvendig – og den styrkede os i en betrængt situation. Da vi kom ind i fasen med overgangsbistanden – hvor man koncentrerede sig om nogle særlige temaer og nogle særlige projekter – synes jeg, at vi fik rigtig gode resultater. Danskerne havde noget særligt at byde på på disse områder. Jeg har allerede nævnt Ombudsmandsinstitutionen og Mæglingsinstitutionen – men der er mange andre gode eksempler. Jeg kan kun nævne nogle stykker her – vi har fået etableret et Medieinstitut, vi har udviklet nye borgerhuse og borgertilbud og vi har styrket politiarbejdet i Dibra-regionen. Nørre Nisum Seminarium har gjort en kæmpe indsats for at uddanne Albanske lærere i Elbasan. SiD, det nuværende 3F, har været med til at udvikle tilbud på arbejdsmarkedet. Gode solide resultater.

Men det er alligevel nok mest rigtigt at sige, at overgangsbistanden holdt op, mens vi endnu stod i en skrøbelig situation. Det er selvfølgelig ikke sådan, at den Albanske udvikling skal finansieres af EU eller af de Nordiske lande – eller af Danmark alene. Vi skal hen til, at det er os selv, der finansierer og styrer udviklingen. Jeg ved, at man i Danmark ofte taler om »hjælp-til-selvhelp«. Det er et glimrende princip, og noget jeg går fuldstændig ind for. Så dét vi kunne håbe på i vores stille stunder er, at Danskerne kommer lidt mere på banen igen. Det kan ske på mange måder, men én af de mest nærliggende er at tage projekter op som dem, vi allerede har haft succes med – og måske også at gå ind igen i nogle af de tidligere projekter, men blot på et højere niveau, så at sige. Endelig kan Danmark – og de andre Nordiske lande – indgå

i projekter, som støttes af forskellige internationale organisationer som Verdensbanken, UNESCO, Europarådet og EU.

Du ville gerne have blevet noget længere i Danmark, ved jeg – men eftersom det er her til sommer, at der er valg, så måtte det vel være nu, hvis du skulle kandidere? Hvor er det, du stiller op?

Det er i et område noget nordøst for Tirana. Min familie kom fra Burrel, så hvis jeg skulle vælges, var det nærliggende at kandidere dér. Politik i Albanien er ikke helt som i Danmark, det er ikke helt de samme ting, der er på dagsordenen, selv om der er visse ligheder.

Noget af det vigtigste i Burrel-området og Dibra-regionen er den økonomiske og sociale udvikling. Hvis ikke vi får sat mere gang i den økonomiske og sociale udvikling, er det meget sandsynligt, at området stagnerer og bliver udtyndet. Mange vil søge mod byerne eller til udlandet, det gælder ikke mindst de unge mennesker og dem der har fået en god uddannelse. Vi er nødt til at vende udviklingen, og det forudsætter en række økonomiske tiltag, men i meget høj grad at vi får ændret mentaliteten.

Vandvognen på tur i Burrel for at holde støvet nede. Foto: BA, september 2005.

4 Hjemmearbejdet må gøres¹

Gurrë e Vogël²

I september 2005 inviterede Qemal Minxhozi mig til at besøge sin valgkreds; den ligger i nærheden af Burrel i Mat-området. Qemal var et par måneder før blevet valgt som parlamentsmedlem efter at have ledet den Albanske Ambassade i København i nogle år. Jeg skulle betale rejsen, han ville sørge for indkvartering og transport i Albanien.

En af landsbyerne er Gurrë e Vogël (ordret betyder navnet landsbyen på det lille bjerg). Det var let at køre de første kilometer fra Burrel, men stikvejen ud til landsbyen var en stenvej, ikke en »Dansk« grusvej, så det ville ikke have været en god idé at forsøge sig med en Folkevogn eller en Mercedes, der måtte en *off-roader* til og chaufføren skulle have god træning i dén slags kørsel.

Havde vi taget turen ud i dette meget smukke landskab blot en måned tidligere, ville vi været nået til en flod – og så ville vi ikke have kunnet komme længere med bilen hvis vi skulle i den ene retning eller i den anden. Om sommeren er floden ganske vist ikke så dyb, men man skal ned ad en skrænt, hen over nogle trædesten og op ad en anden skrænt for at passere – eller også havde vi måtte benytte os af en smal gangbro. Om vinteren er floden en del dybere som følge af dén regn der samles i den. For et par år siden var der én der druknede under passagen.

Under valgkampen i sommer hørte Qemal om de dårlige broforhold i dette område og begyndte at spekulere på hvad der kunne gøres.

Da han var blevet valgt skitserede han en plan og begyndte at diskutere den med venner og med folk fra området. Skulle det blive til noget inden for en rimelig tid, måtte der arrangeres et slags »sammenskudsgilde«. Måske var det de lokale myndigheder eller endda regeringen der var ansvarlig og som burde have etableret de nødvendige broer, men skulle man vente på myndighederne, ville det tage meget lang tid.

Qemal's tanke var at landbyboerne skulle bidrage med arbejdskraft, mens nogle firmaer måtte overtales til at bidrage med cement, træ og maskineri. Qemal – og landbyboerne – var så heldige at forsvarsministeriet havde en Bailey-bro man kunne overtage.

Planen lykkedes. I løbet af august og september kom den første bro på plads, og den var næsten helt færdig da jeg kom på besøg i midten af september. Fundamenterne var støbt og Bailey'en lagt på plads, der manglede kun at blive etableret tilkørselsramper, men det kunne først ske når cementfundamenterne var hærdet igennem.

1 Tak til Ole Kampmann for venskabelige kommentarer.

2 Har du Google Earth på din computer kan du se området (omend ikke særlig detaljeret). Du kan hente en omtrentlig position på: <http://bjoerna.net/albania/Gurre-e-Vogel.kmz>

Bailey-broen ved Gurrë e Vogël. Foto: BA, september 2005.

Landsbyboerne havde bidraget fra begyndelsen, nogle havde været en anelse skeptiske, men de blev hurtigt endog *meget* entusiastiske, og den ene efter den anden lovede at ville være med til også at bygge den anden bro.

Den anden bro var ikke så lige nem at få etableret, for man havde kun fået én Bailey, og derfor ville arbejdet både blive mere kompliceret, mere omfattende og også dyrere.

Denne gang var man så heldig at blive støttet af én af de Albanske banker, Banka Popullore ('Folkebanken'), som gav nogle penge, mens der – atter – var virksomheder i byggebranchen der gav cement og som stillede udstyr til rådighed. Det hjalp på humøret og på offerviljen at man havde kunnet se indslag i TV om det første projekt.

Arbejdet skulle begynde et par dage efter at jeg havde været på besøg, men det blev forsinket en smule på grund af heftigt regn- og tordenvejr. Man regner med at også den anden bro kan blive færdig før vinter.

Mens jeg stod og kiggede på Bailey'en kom der en gammel bonde hen til mig. Han ville hilse på – og var fuld af lovord over projektet. Han var *meget* overrasket over at der var kommet en udlænding på besøg. Han kunne slet ikke huske at der havde været én før i hele hans levetid.

Den skrøbelige træbro ved floden et stykke fra Bailey-broen. Foto: BA, september 2005.

Qemal var optaget af en anden diskussion, så derfor var det en stor skolepige – på familiebesøg – der måtte oversætte. Hun gjorde det udmærket, tror jeg, men den gamle bonde var ikke sådan at stille tilfreds. »Du *må* blive bedre til at oversætte lange samtaler«, sagde han. »Du er alt for utålmodig«. Der var meget han havde på hjerte og meget han ville høre om. »Jo«, sagde pigen, »men jeg er ude i ærinder med min tante som står dérhenne«.

Hér kunne vi være blevet længe og hørt om tiden før og nu. Vi blev også indbudt til både at spise og overnatte, men vi skulle hen og se nærmere på dét sted hvor den anden bro skulle ligge, så det måtte blive en anden gang. Jeg håbede på at det kunne blive et par dage efter, for planen var at vi skulle vende tilbage.

Så langt ude som vi var, var det ret usædvanligt at møde nogen der både kunne og turde tale engelsk. Pigen var en undtagelse, men kom også fra Tirana. Ét af de første steder vi havde gjort holdt »herude«, havde man for nylig bygget en ny skole, og der blev nogle minutter til at tale med en ung engelsklærer. Han var glimrende til sprog – så måske der kan ske »noget« på hans skole? Længere »ude« havde man tilsyneladende i årevis haft vanskeligheder med at få fat i de nødvendige lærere. Var man på den anden side floden, var man virkelig »langt ude«, altså i mere end én forstand.

Betydningen af broprojekterne

Betydningen af disse – og andre broprojekter – er stor. Måske er de ikke rentable i en snæver økonomisk forstand, og måske er de derfor ikke så lette at »regne« på. Betydningen har at gøre med at mange landsbyboere er rejst væk fra landsbyerne for kun at komme tilbage på familiebesøg. Når vej- og broforhold, når hele infrastrukturen er miserabel har det større udsigt at flytte end at blive.

Bevægelsen fra land mod by – eller mod andre lande hvor der er arbejde at få¹ – stopper naturligvis ikke fordi der bliver anlagt nogle broer eller fordi vejene bliver forbedret. Det ville være en naiv tanke, alene fordi det ikke er alle sønner og døtre der vil være landmænd eller landarbejdere som deres forældre. Forhåbningen er den mere beskedne at bevægelsen kan blive dæmpet.

Gør man ikke noget, har man ikke held til at dæmpe bevægelsen, må man forudse at de Albanske byer vil svulme endnu mere op, og at der vil komme mange flere der leder efter et arbejde.

Bliver der anlagt de nødvendige broer og veje, bliver det nemmere for landsbyboerne at arbejde uden for deres landsbyer og at køre frem og tilbage – evt. med én af de mange private minibuser. Det vil også blive mere overkommeligt at bringe landbrugsprodukter, grøntsager og frugter til markedet i byen. Øges indkomsten, må man forvente at landsbyboernes efterspørgsel efter varer og serviceydelser i byerne vil øges, og på den måde kan der komme mere gang i lokalområdets økonomiske og sociale udvikling, for ikke at tale om en hurtigere udvikling på det uddannelsesmæssige område.

Billedet på næste side: Qemal Minxhozi tv., borgmester Skender Lleshi th. fotograferet lige uden for rådhuset. BA, september 2005.

1 Her taler vi ikke om hvor vidt migrationen er legal eller illegal, kun om at den finder sted, endda i et meget stort omfang.

På besøg hos borgmesteren i Burrel, Skender Lleshi

Det var ikke svært at få borgmesteren i Burrel i tale. Qemal ringede beredvilligt til ham og han kunne godt afsætte en halv eller hel time til en samtale. Lidt efter sad jeg på hans kontor, mens Qemal var i gang et andet sted.

Skender Lleshi er læge af uddannelse og var ikke bange for at forsøge sig på engelsk. Han fortalte om de projekter man havde i gang. Man havde udarbejdet en strategiplan – og man var gået i gang med at udbedre infrastrukturen i selve byen. Der var mange steder hvor der trængte til en indsats.

Da vi havde siddet et stykke tid og udvekslet informationer og synspunkter, inviterede han på en kop kaffe på en café henne i den nærliggende park, og her fortsatte vi vores diskussion.

Skender Lleshi er ikke borgmester for landsbyerne i omegnen, kun for selve byen, og han tilhører heller ikke samme parti som Qemal Minxhozi, for han er demokrat, Qemal socialist, men han var ikke desto mindre positivt interesseret i at infrastrukturen i landsbyerne blev forbedret og kunne sagtens værdsætte Qemal's initiativer. Det ville være til gavn for alle parter, mente han, men han havde selv sagt ikke de store muligheder for at bidrage med en sum penge af kommunekassen.

Urakë betyder orakel¹

Urakë betyder *orakel*; dét fik jeg at vide da jeg besøgte dr. Shaban Sinani, der var chef for det Albanske Nationalarkiv i Tirana indtil Berisha-regeringen indsatte en ny direktør. Lidt spøgefuldt sagt kan man tale om at dét der sker i Urakë og i Gurrë e Vogël og andre steder kan have en mindelse af de meddelelser der kom fra oldtidens orakler.

De skulle *tydes* for at kunne nyttiggøres. Således også her. Man kan ikke blot tage hvad der blev gjort her og gøre præcis det samme dér. Hvad man skal gøre afhænger af de lokale omstændigheder.

For måske 20 år siden opførte myndighederne vandkraftværket ved Mat-flo-den. Hensigten var at øge el-produktionen, men for at dét kunne lade sig gøre måtte der også opføres et stort vandreservoir, og dermed blev forholdene i området radikalt ændret ².

1 Har du Google Earth på din computer kan du se området (omend ikke særlig detaljeret). Du kan hente en omtrentlig position på: <http://bjoerna.net/albania/Urake.kmz> Vandkraftværket ligger i den vestligste ende af søen.

2 Nærmere om Albanien's vandressourcer kan findes i kapitel 6: *Water management* i: »United Nations Economic Commission for Europe: Environmental performance review of Albania for the Eighth session of the Committee on Environment Policy November 2002«. Kapitlet kan downloades fra:

www.unece.org/env/epr/studies/albania/chapter06.pdf

Vandkraftværket ved Ulëz ved Mat-floden, ikke så langt fra Urakë. Foto: BA, september 2005. Værket blev bygget fra 1952 til 1957 og fik navnet: Hidrocentrali Karl Marks. 25-26 kW / 120 mio kWh. I forbindelse med værklet blev der anlagt en kunstig sø – Liqeni i Ulëzës – der har et areal på 13,5 km². Værkets position kan findes på: <http://bjoerna.net/albania/Mati-Hydropower-Station.kmz> (Google Earth).

Man tænkte sikkert at opførelsen af værket og den øgede elektrificering ville trække andet med sig, og at det ville være en god idé at anlægge nye veje og dertil en jernbane.

Men som det kan ses af billedet nedenfor, lykkedes det ikke at realisere planen fuldstændig, for jernbanen ender midt i det hele – hvor den peger lige ud i verdensrummet.

Vejene i området er ikke gode. Både dem der går til og fra landsbyen og dem der går igennem. Man *kan* køre med en off-roader, andre biler har ikke godt af dé veje. Den bedste måde at komme afsted på er til fods eller på ryggen af et muldyr.

Jernbanebroen der fører lige ud i verdensrummet. Foto: BA, september 2005.

Landsbyboerne var efterhånden blevet godt sure på myndighederne og politikerne, for gennem alle de mange år er der ikke sket noget som helst af betydning for at forbedre infrastrukturen.

Ved det sidste valg i juli 2005 besluttede landsbyboerne derfor at lade være med at stemme, hvad enten de var Republikanere, Kongetro, Socialister eller Demokrater. Ikke én af de 450 vælgere afgav sin stemme. At de kunne enes om dét blev opfattet som et stærkt signal.

Ser man *nærmere* på omstændighederne og mulighederne, er det indlysende at der må gøres *noget*, men også at der er *muligt* at gøre noget fornuftigt for et forholdsvis overkommeligt beløb.

Det bedste man kunne gøre ville være at anlægge en bro tværs over floden i en længde af nogle hundrede meter. Derved ville det blive muligt at komme til Burrel på en halv times tid med bil eller minibus, for så ville den samlede strækning kun være ca. 10 km. Men at anlægge en *sådan* bro ville blive både besværligt og dyrt., og man ville være nødt til at undersøge de geologiske forhold meget grundigt og overveje hvordan man skulle bære sig ad med at pilotere. Måske måtte man bygge en bro der – i det mindste på et stykke – var selvbærende?

Der er imidlertid en anden mulighed der vil være nemmere at etablere og meget billigere. En sådan, kortere, bro ville imidlertid skulle gå en anden vej, og det ville forlænge vejen til Burrel fra måske 10 km til 25 km. Sådan en bro ville være et stort fremskridt, for slet ikke at tale om at den også kunne forbedre forholdene for andre langs strækningen, men den ville øge transporttiden en hel del. Sådan en bro ville (ser det ud til) være nyttig i sig selv, selv om den ikke ville opfylde landsbyboernes ønsker fuldt ud.

Urakë ligger ved flodbreden tv i billedet. Til højre den tørre flodseng. Foto: BA, september 2005.

I slutningen af september eller begyndelsen af oktober ville der komme ingeniører og geologer til området for – uden betaling – at foretage de nødvendige undersøgelser, og bagefter ville de to projekter blive skitseret. Forhåbentlig kan det lykkes at få forbedret forholdene inden så lang tid.

Det er muligt at der kunne skaffes nogle penge fra regeringens kasse eller fra nogle lokale kasser, men eftersom der er så mange ting der kræver opmærksomhed – og finansiering – vil det formentlig være det mest hensigtsmæssige

(set fra Urakë) at gøre noget andet, at skaffe de nødvendige midler fra *anden* side?

Den tørre flodseng ved Urakë. Foto: BA, september 2005.

Måske kunne et venligt entreprenørselskab stille noget ældre udstyr til rådighed? Måske en bulldozer? Og måske landsbyboerne kunne arbejde frivilligt ved at betjene bulldozeren og ved at gøre en del af det forberedende arbejde? Ikke mindst ved at forbedre vejene i og uden om Urakë?

Det er sikkert ikke så forunderligt, men der er en meget tydelig forskel på dén omhu som landsbyboerne har vist deres egne huse, marker og haver – og den mangel på omhu de har vist vejene – og landsbyskolen der trænger til en kraftig ansigtsløftning.

Holdningen til myndighederne og politikerne har været flertydig i mange år, men der er – heldigvis – ikke megen tvivl om deres entusiasme nu. Da jeg besøgte området i selskab med Qemal Minxhozi og Sokol Muceku, der er chef for vandkraftværket i den anden ende af søen, var der adskillige landsbyboere der stoppede os for at give deres mening til kende – eller som, da vi kom ned mod

selve landsbyen, sluttede sig til os for at pege ud og for at forklare og diskutere.

Efter at vi havde været ude i den udtørrede flodseng og senere henne ved skrænten hvor den korte bro kunne anlægges blev der holdt et improviseret møde hos én af landsbyboerne. Det var ikke noget rigt hjem, men der blev udvist sædvanlig Albansk gæstfrihed. Der kom vindruer, øl, kaffe og *raki* på bordet, og drøftelsen kunne tage sin begyndelse.

Politisk var der mange forskellige opfattelser, men det havde vist ikke den store betydning ved denne lejlighed; hér var det de meget nære problemer der var i fokus, ikke om man foretrak Socialisterne eller Republikanerne eller Demokraterne. Men der var forskelle, for nogle mente at det var den lange bro der skulle arbejdes for, andre tænkte det var bedre at begynde med noget mere overkommeligt.

Stedet for den korte bro kunne anlægges. Foto: BA, september 2005.

Landsbyboerne var nok en anelse højrøstede, men alle kom til orde, og denne diskussion vil sikkert vise sig at have været en vigtig trædesten på vejen til »Orakelbroen«.

Diskussion ved flodbredden. Foto: BA, september 2005

5 Albanske immigranter i Athen

Den gamle Peloponnes Jernbanestation i Athen. Ét af de steder hvor Albanere mødes. Foto: Andreas Røpke, sommeren 2005.

Forholdet mellem Albanien og Grækenland, Albanerne og Grækerne er komplekst, undertiden problematisk. Nogle forbindelser er gode, nogle dårlige – nogle består mellem personer der respekterer hinanden, men i almindelighed er forholdet ulige, Grækerne betragter Albanerne som »underhunde«.

En antropolog på venskabeligt besøg

Fornylig udsendte *Anna Mousouli*, en ung Græsk antropolog, en lille bog om de Albanske immigranter, der bor i Athen. Hendes fokus var på deres møde med læger, hospitaler og sundhedspersonalet.

Der er mange informationer at hente i bogen, ikke kun om emnet i sig selv, men også om den ganske særlige undersøgelsessituation. Anna Mousouli er venligsindet over for Albanerne, men dog en fremmed, en repræsentant for den Græske majoritet.

Selv om Anna Mousouli var blevet introduceret til Albanerne af én af dem, var mange af dem tøvende over for hende, eller direkte skeptiske. De antog hende alle for en fremmed og måske endda for en særling. *Hvad kunne dog hendes hensigter være? Var de reelle?* Sådan spurgte mange af Albanerne sig selv – nogle af dem spurgte også hende selv.

Der blev grundlagt flere Græske byer i »Albanien« i oldtiden: Durrës (dengang Epidamnus) blev anlagt af kolonister fra Korinth og Korfu. Lezha (dengang Lissus) af Dionysus I. Apollonia – ikke langt fra Fier- af kolonister fra Korinth og Korfu.

Senere var der Albanere der – gennem århundreder – slog sig ned i »Grækenland«, ligesom der var Grækere der flyttede den anden vej.

-

Græske regeringer har i mange år ikke villet anerkende Albanerne som en etnisk minoritet. Mange »gamle« Albanske familier i Grækenland er – frivilligt og ufrivilligt – blevet helleniseret og assimileret bl.a. ved at antage Græske navne og ved at blive døbt i den Græsk-Ortodokse Kirke. De taler alle Græsk.

Nogle år efter 1' Verdenskrig var der mange muslimske Albanere i Grækenland, der blev tvunget til at emigrere til Tyrkiet. Samtidig var der mange Grækere fra Lilleasien der emigrerede til Grækenland.

Efter 2' Verdenskrig udstødte Grækenland mange Muslimske Albanere fra Ipeiros, den Græske del af Çameria (Çameria er det Albanske navn for grænseområdet i det sydlige Albanien og i det nordlige Grækenland). På London-konferencen i 1913 tildelte Ambassadørerne Grækenland den største del af Çameria, Albanien den mindste. Grækenland gjorde i 1919 forsøg på at få »flyttet« Albansk Çameria, til Grækenland, men det slog fejl, for stormagterne var ikke indstillet på ændringer.

Den vigtigste by i Græsk Çameria er Ioannina, som også var Ali Pasha af Tepelena's hovedby.

Siden begyndelsen af 1990'erne er der flere hundrede tusinde Albanere der er emigreret til Grækenland. Mange for kortere tid, en del for bestandig.

Migrationen er forårsaget af problemer i Albanien og af en vis Græsk tiltrækning; en del Græske arbejdsgivere har set deres fordele i at antage lavtlønnede Albanere.

Der findes ikke sikre tal for den illegale immigration, men det anslås at der i 2005 lever omkring 500.000 Albanere forskellige steder i Grækenland. I oktober 2004 var der godt 450.000 Albanere der havde ansøgt om opholds- og arbejdstilladelse, hvoraf 325.000 mænd og knap 100.000 kvinder. (som det kan ses svarer tallene ikke helt til hinanden, men måske forskellen er børn der skulle med?). Kun ca. halvdelen fik deres ansøgning bevilget

Nogle af Albanerne var overbevist om at hun havde forbindelser til Politiet eller til myndighederne. Andre mente at hendes besøg hos dem var en kortvarig affære. Hun ville gøre noget *trendy*, og så snart hun var færdig med sin universitetsopgave, ville hun forsvinde igen – for altid.

I al almindelighed var Albanerne venlige og høflige over for hende, men det var langt fra alle der blev spurgt der ønskede at blive interviewet. Anna Mousouli brugte ikke tolk og havde (så vidt jeg forstår) heller ikke en *chaperone* med sig, for alle Albanerne talte Græsk, nogle af dem perfekt.

Der er forskellige problemer med et *set-up* som dette. Først og fremmest er der en meget stor social, etnisk og mental afstand mellem undersøgeren og dem der skal undersøges.

Måske et lille *team* af en mandlig og en kvindelig Albansk sociolog kunne være nået betydeligt længere i interviewfasen? Måske kunne de have fået flere og dybere interviews? De kunne have foretaget forskellige *observationer*. De ville

sandsynligvis have haft lettere ved at fange »det skjulte«, dét der blev sagt og gjort mellem linjerne. Sidst, men ikke mindst ville de næppe være blevet taget for at være Græske spioner.

Dette er ikke ment som en kritik af Anna Mousouli, hun fortæller selv åbent om *set-up*'et og om de problemer der opstod. Tværtimod bør hun roses for at have forsøgt at undersøge emnet. Det skal også tilføjes at hun havde en særlig fordel i én henseende, hun var særdeles fortrolig med den Græske kultur.

Det åbne og det private sprog

Én af Anna Mousouli's observationer er meget vigtig, omend ikke ligefrem ny.

Dem hun interviewede talte mindst to sprog, et åbent sprog og et mere privat – muligvis »skjult« for den ukyndige. Når Anna Mousouli interviewede dem, var det det åbne Græske sprog der blev brugt. Én af Albanerne understregede problemstillingen ved at sige at han var ligeglad med hvor hun kom fra og hvem hun ville tale med bagefter, for han ville sige det samme under alle omstændigheder ¹.

Selv når interviewpersoner (kun) taler det åbne sprog, kan der komme meget nyttigt ud af samtalerne, men det må være at foretrække at kombinere observation, evt. deltagerobservation, med interviews.

Resultaterne

Eftersom undersøgelsen kun varede i 6 uger og antallet af Albanere der blev interviewet var begrænset til omkring 20, må resultaterne tages med nogen forsigtighed. På den anden side var resultaterne temmelig entydige:

- Albanerne tilhører en lavere social gruppe eller klasse end Grækerne. Både når man ser det objektivt og ud fra Grækernes vurdering.
- Det medicinske personale brød sig ikke om Albanerne og mente at de skabte problemer. Mousouli skriver at personalet så Albanerne som meget krævende, utaknemmelige og mistænksomme mennesker, og undertiden blev de sammenlignet med dyr.
- Man opfattede ofte Albanerne som kriminelle eller som mere kriminelle end Grækerne. Efter Anna Mousouli's opfattelse var den kriminelle aktivitet blandt Albanerne meget overdrevet af medierne (og myndighederne?).
- I overensstemmelse med ovenstående mente Albanerne at de var i en udsat position. De besluttede derfor at *ligge lavt* og ikke at optræde provokerende

¹ Forfatteren taler om »a public transcript« og »a hidden transcript«. Hun citerer James C. Scott som skriver '*that a hidden transcript is a discourse that takes place 'offstage', beyond direct observation by powerholders, while the public transcript is the open interaction between subordinates and those who dominate*'. (Mousouli, s. 27).

over for politifolk, offentligt ansatte osv. Nogle Albanere idealiserede desuden deres forhold til det Græske sundhedssystem eller bagatelliserede problemerne.

At holde mund

Når Albanerne blev spurgt om deres erfaringer med sundhedssystemet, svarede de ofte at de ikke personligt havde erfaringer, for de og deres familie var ved godt helbred. Det var ikke til at vide om de talte sandt, eller om de ville smygge sig uden om at blive interviewet fordi de ikke ville tale om eventuelle problemer. Det mest sandsynlige er at mange af Albanerne tænkte at det var klogeste ikke at sige noget. Sagde man *noget*, eller blev dét man sagde *misforstået*, kunne der nemt komme problemer ud af det.

Det var langt fra alle Albanere der gik til læge, når de havde brug for det. En-ten havde de ikke råd, eller også havde de ikke lyst til at gå til en *Græsk* læge – eller også havde de dårlige erfaringer.

Penge under bordet

I Grækenland er lægehjælp i princippet gratis eller dækket af et forsikrings-selskab. Mange af de Albanere der blev interviewet havde tegnet forsikring (hvad der ikke er så almindeligt blandt Albanerne i Grækenland, for generelt er det næppe mere end 50%)¹, men ikke desto mindre var det almindeligt at betale noget ekstra til lægen. De regnede med, hvad de sikkert havde helt ret i, at det ville have en gavnlig indflydelse på behandlingen. Dertil kom at ekstra betaling medvirkede til at forholdet mellem læge og patient blev mere lige.²

Eftersom det hele gik ud på at Albanerne skulle være produktive, når de var i Grækenland, var det vigtigt at være i gang hele tiden. Alt hvad der forhindrede at man kunne være i arbejde var af det onde og kunne hurtigt udvikle sig drastisk. Blev man uarbejdsdygtig, var det sandsynligt at man måtte rejse hjem til Albanien. Dette gjaldt selvfølgelig ganske særligt hvis man arbejdede i den store grå eller sorte sektor³.

1 Den Græske avis »*Kathimerini*« skrev 24.11.2005 at det Immigrationspolitiske Institut (IMEPO) havde beregnet at andelen af immigranter der havde en social sikringsforsikring var faldet med 7% i løbet af det seneste år. I alt formodes der at være 1 mio immigranter i Grækenland. Flertallet af immigranter der er forsikret i det største selskab – IKA – arbejder inden for bygge- og anlægssektoren. 7% af indbetalingerne til IKA kommer fra Albanere. Der er også mange Albanere der er forsikret i Landbrugernes sikringsfond.

2 »*Informal payments are a practice well rooted in the Greek health care system*« (Mousouli, p. 37). Denne type korruption findes også i Albanien; omfanget må antages at være blevet stærkt forøget fra 1990'erne og frem – men så vidt vides er der ikke foretaget en statistisk eller sociologisk undersøgelse.

3 Ifølge Anna Mousouli er de fleste Albanske mænd beskæftiget i landbrugssektoren eller inden for bygge- og anlægssektoren. Omkring halvdelen »officielt«, omkring halvdelen illegalt. De fleste kvinder er beskæftiget i private husholdninger som tjenestefolk. Nogle kvin-

Patroner og klienter

Nogle Albanere havde fundet en *patron*, på Græsk en *affentiko*, dvs. en arbejdsgiver eller en velplaceret person der (mod visse ydelser) hjalp med til at de kunne indgå i det Græske samfund, at de blev døbt, fik Græske navne osv. Mange af de disse *patroner* var Grækere, men muligvis har nogle af dem været Grækere med Albanske forfædre?

Men selv hvis en familie ikke blev *patroniseret* lod de undertiden deres børn blive Grækere, så langt som muligt – fx ved at lade dem døbe i den Græsk Ortodokse kirke. Grunden var nærliggende – det gjaldt om at sikre sig så meget som muligt for at undgå at skulle vende tilbage til Albanien, hvor levevilkårene oftest var meget ringere end i Grækenland.

Den Græske politik kunne være hård og dobbelttydig

Den Græske politik over for de Albanske indvandrere har været hård lige siden Hoxha-styret kollapsede i begyndelsen af 1990'erne, men der har været udsving både den ene og den anden vej.

På den ene side har myndighederne været helt bevidste om de mange makro- og mikro-økonomiske fordele der var ved at huse en stor gruppe lavtlønnede arbejdere, på den anden side var der også opstået en lang række politiske og sociale problemer.

Eksistensen af en stor og muligvis voksende grå og sort økonomisk sektor gjorde desuden tilværelsen vanskeligere for den hvide sektor, eftersom den sorte og grå sektor kunne sælge sine produkter til en meget lavere pris end de tilsvarende hvide virksomheder kunne.

Siden 1991 har de Græske regeringer handlet flertydigt over for de Albanske immigranter, men generelt har de holdt dem nede og optrådt negativt over for dem.

- Myndighederne har ofte forfulgt de illegale immigranter og udvist dem til Albanien (og muligvis Makedonien?)
- Der er blevet rapporteret om adskillige tilfælde af politibrutalitet.
- Fra tid til anden har Politiet iværksat skrappe *skoupa's* – »fejemanøvrer« – for at finde og udvise illegale immigranter, ikke mindst under de Olympiske Lege, dvs. cirka på det tidspunkt hvor Anna Mousouli foretog sit feltarbejde.

Men – taget under ét – har de Græske myndigheder dog accepteret et meget stort antal legale immigranter og har – lejlighedsvis – gjort det nemmere og mere tillokkende for de illegale at blive legale.

der er prostituerede – men der var vist ingen af dem blandt Anna Mousouli's interviewpersoner. Måske har mange af de byggearbejdere der er i gang i Albanien nu haft tilsvarende arbejde i Grækenland, evt. i den »uformelle« økonomi.

Flere undersøgelser ville være nyttige

Anna Mousouli's undersøgelse bør hilses velkommen. Forhåbentlig kan den inspirere til at der foretages bredere og dybere undersøgelser om de Albanske immigranternes vilkår – og til at der føres seriøse drøftelser mellem den Albanske og den Græske regering. Alle parter ville vinde ved det – bortset naturligvis fra operatørerne i den grå og den sorte sektor af samfundslivet.

Litteratur og links

Anna Mousouli: »*Albanian immigrants in Athens: Power relations and health*«, Albanian Institute for International Studies, Tirana, 2005.

The Global Commission on International Migration: Supporting Evidence:

http://www.gcim.org/en/ir_experts.html

Ministry of Labour and Social Affairs: »*Albanian Emigration as a Developing component since its surviving stage*«, 2005 [PDF]: <http://www.osce.org/item/14594.html>

Journal of Ethnic and Migration Studies (JEMS) Volume 29, Number 6, November 2003: »*Special issue: Albanian migration and new transnationalism*«. Guest editors: Nicola Mai and Stephanie Schwander-Sievers. Abstracts: [http://www.cemes.org/JEMS/contents/29\(6\).htm](http://www.cemes.org/JEMS/contents/29(6).htm)

Martin Baldwin-Edwards: »*Albanian emigration and the Greek labour market: Economic symbiosis and social ambiguity*«, 2004 [PDF]:

http://www.boeckler.de/pdf/South_East_Europe_Review_2004_01_baldwin2.pdf.

Cf.: »*The Changing Mosaic of Mediterranean Migrations*«

<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=230>

Cf.: »*Regional Study on the Middle East and Mediterranean*«:

<http://www.gcim.org/attachements/RS5.pdf>

Athina Tatsioni, Antonia Charchanti, Evangelia Kitsiou & John Ioannidis: »*Appendicectomies in Albanians in Greece: outcomes in a highly mobile immigrant patient population*« 2001, [HTML]: <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=35286>

Maria Vidali: »*Living in a Policy Vacuum. The plight of Albanian immigrants in Greece*« [PDF]:

<http://www.mmo.gr/pdf/library/Greece/CentralEuropeReview1-21.pdf>

Francisco J. Durán Ruiz (Granada): »*The Relationship between Legal Status, Rights and the Social Integration of the Immigrants*« [PDF]:

<http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg84.pdf>

Albanerne: Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Albanians>. I den Engelske Wikipedia er der også artikler om oldtidens Græske byer i Albanien: [Durrës](#), [Apollonia](#) og [Lezha](#).

Çam-problemet: <http://www.frosina.org/about/infobits.asp?id=161>

Brain drain: Andrea Koxhaj & Fatmir Mema: »*Albanian Brain Drain. Emigration of the intellectual elite*«: <http://bjoerna.net/sidste-nyt/275.htm>

6 Slægtsfejder og blodhævn

Det Albanske Parlament stemmer om Straffeloven i december 1979. Ismail Kadaré var øjen-synlig til stede (2' række, nr. 2 fra venstre). Blandt de andre var Nexhmije Hoxha, Enver Hoxha's kone, der spillede en meget stor politisk rolle (1' række, nr. 4 fra venstre).

Kanún

Diana Gellçi er en Albansk antropolog der arbejder på et Amerikansk universitet. Hun har udgivet et essay om Albanske slægtsfejder og blodhævn. Fokus er på den gamle sædvaneret, der ofte går under navnet *kanún* – (det samme ord som vi kender i det »moderne« *kánon*). *Kanún* var loven i middelalderens Nord-Albanien og Kosóva.

Vi ved ikke så meget om *kanún*'s oprindelse. Måske har der været en *meget* gammel indo-europæisk kerne, eftersom man kan finde mange ligheder mellem Albansk sædvaneret og tilsvarende sædvaneret i Italien og på Korsika¹ – og egentlig også i de gamle Nordiske samfund i Norge og Island og i Danmark.

1 Antropologen Anne Knudsen skrev for nogle år siden disputats om blodhævn på Korsika. Hendes bog – og litteratur om Albanske forhold – er diskuteret i BA: »Albanske Studier« bd. 2 (2002). Se: <http://bjoerna.dk/albansk-historie/studier-2002.htm>

Samlingen af *kanún* i 1400-tallet

I 1400-tallet blev der forskellige steder i Albanien taget initiativ til at samle *kanún* og til at koordinere den sædvaneretlige praksis. Den mest berømte samling er dén der skete under Lekë Dukagjin's flag eller våben. Han var én af de mest fremtrædende fyrster i den nordlige del af Albanien og Kosóva. En anden samling skal være sket i Gjerg Kastrioti Skanderbeg's område, men muligvis ikke på en måde der involverede ham selv.

Måske har fyrst Lekë Dukagjin holdt et slags stormøde med de ældste fra de forskellige klaner og landsbyer for at nå frem til en konsensus.

I alle de følgende år – i alle de 500 år under det Osmanniske herredømme – var *kanún* levende tradition i Nordalbanien og Kosóva. Nogle af de udlændinge der besøgte Albanien har givet eksempler herpå i deres bøger. Blandt gæsterne var maleren og forfatteren Edward Lear, der var i Albanien i midten af 1800-tallet, og Edith Durham, der gennemrejste det nordlige Albanien og dele af Kosóva i den første del af 1900-tallet.

I den første del af 1900-tallet indsamlede en Albansk katolsk præst, Shtjefën Gjeçov, *kanún* således som den havde overlevet århundrederne siden middelalderen. Det er hans samling og redaktion som de fleste forskere og forfattere refererer til når de taler om Albansk sædvaneret – og Diana Gellçi er ingen undtagelse.

Shtjefën Gjeçov

Mundtlig tradition og skreven udgave

Der er en stor forskel på mundtlig tradition og skreven udgave, *arrangementet* eller redaktionen. Måske kan man betragte den mundtlige tradition som en forening af enkelte historier eller konkrete sager der har dét til fælles at de alle hviler på meget gamle »gensidigheds- og gengældelsesprincipper«. Hvis der er et strukturelt hierarki er det ikke så fast som i en skreven udgave.

Når de ældste i landsbyen skulle diskutere en sag og træffe beslutning i den kunne de måske sige: *Kanún siger ...* – dvs.: *Når vi går vores erindring igennem for tilsvarende sager og anvender de gamle sager på det nye tilfælde, så mener vi at man bør gør sådan-og-sådan nu.* De henviste ikke til noget bestemt kapitel eller til nogen specifik paragraf, de henviste til »historier« som de formentlig erindrede og fortalte på en måde der mindede om dén som oldtidens Homér-fortællere brugte?

Katolsk indflydelse

Formentlig har sædvaneretten været uændret over lang tid. Men i middelalderen skete en meget vigtig ting, den katolske kirke gjorde sig gældende både over for fyrsterne og over for menigmand i højlandet.

Måske havde kirkens indflydelse allerede kulmineret på Dukagjin's og Skanderbeg's tid, måske skete det først senere (men i så fald næppe før det Osmanske rige var ved at ved at kollapse i slutningen af 1800-tallet).

I Gjeçov-samlingen fra første del af 1900-tallet er den gamle tradition og den katolske indflydelse forenet, og en ganske særlig balance er etableret. Den katolske kirke har – i det mindste i princippet – udtrykt sig imod slægtsfejder og blodhævn siden middelalderen, men hos Gjeçov er den gamle tradition et grundlæggende element eller et levende aspekt, endda således at overgreb på kirken eller drab på en præst straffes hårdere end tilsvarende overgreb og drab.

Om at gøre regnskabet op. Mægling

At tage blod var ikke det eneste svar på en alvorlig krænkelse eller på et drab, men et meget »naturligt« eller nærliggende ét, et øje-for-et-øje-svar som i Det Gamle Testamente.

Hensigten med at tage blod var at bringe regnskabet i orden igen, når familie eller klan var blevet udfordret. Men en levende tradition kunne vel også mane til tilbageholdenhed og opfordre de hidsige til at slå koldt vand i blodet?

Den skriftlige udgave af *kanún* rummer en del bestemmelser om hvordan man kan bære sig ad med at forlige en konflikt, at bringe den til ophør gennem forhandling. Om denne del af traditionen er lige så gammel som resten af sædvaneretten er ikke til at sige, ej heller om den stammer fra antikken eller skyldes en senere katolsk indflydelse, men sandsynligvis har den mange år på bagen.

Det vides ikke i hvilken grad de ældste havde held til at forlige konflikter eller til at hindre at de bredte sig, men mange konflikter fortsatte i lang tid, parterne kunne ikke forliges – eller parterne var uinteresserede – og det førte til at talløse mennesker, især yngre og midaldrende mænd, blev dræbt.

Diana Gellçi's kildemateriale

Diana Gellçi har ikke indsamlet originaldata selv; hun bygger på Gjeçov's *Kanún*, på værker af Edith Durham og Margaret Hasluck – og på Ismail Kadaré's berømte roman »*Ufuldendt april*« (»*Broken April*«). Alle disse bøger er meget relevante, men de må læses på meget forskellig vis, og dét burde Diana Gellçi have diskuteret grundigere.

De første tre bøger er resultatet af forskellige former for indsamlingsarbejde, som Gellçi med fordel kunne have præsenteret og drøftet nærmere.

Kadaré's roman

Romanen er noget ganske andet, en kunstnerisk fortolkning af traditionen under en særlig – individuel – synsvinkel. Romanen er meget kompleks, måske kunne man kalde den *moderne* og derfor må man muligvis konstatere at den er »ved siden« af selve sit emne: Traditionen.

Romanen kan på ingen måde læses på samme måde som Gjeçov, Durham og Hasluck. Den kan heller ikke læses »lige ud ad landevejen«, og vi må desuden tage den individuelle synsvinkel *cum grano salis*, med et gran salt, for det karakteristiske ved *kanún* er kollektivitet og kollektivt ansvar og slet ikke individuelle forestillinger og individuel adfærd – ikke at sige at sådanne slet ikke fandtes på »romanens tid«.

Individuel adfærd synes i traditionen at være blevet opfattet som noget nær en undtagelse eller afvigelse – og den blev undertiden »hængt ud« eller straffet. Som jeg læser Kadaré er én af hans pointer netop dén – at individuel adfærd under de givne omstændigheder var udelukket, noget *ex-orbitant*, *noget der var helt uden for »kredsen«*. Individuel adfærd havde – akkurat som på Hoxha's tid – ingen relevans. I romanen *måtte* den unge mand dræbe en anden for at give sit bidrag til at den samfundsmæssige balance kunne blive reableret, og han vidste tilmed at han selv ville blive dræbt senere.

Familien

Diana Gellçi har ganske ret, tror jeg, når hun tager familien som det mest simple og grundlæggende element i det traditionelle liv i bjergene. Dén familie der hér bliver talt om ligner ikke en moderne storbyfamilie ret meget, det er heller ikke en »enhed« der er demokratisk i sin struktur og funktion, højlandsfamilien er patriarkalsk og hierarkisk og ikke det mindste *moderne*.

Men jeg er lidt skeptisk på et bestemt punkt. Når Gellçi taler om gensidighed (reciprocitet) taler hun også om lighed og solidaritet. Der *var en vis* lighed og solidaritet, men næppe som i moderne tid. Ligheden og solidariteten bestod nemlig næppe mellem almindelige mennesker – individer – men mellem familier og klaner. Måske kunne ligheden siges at bestå mellem to der hver stod i spidsen for deres familie eller eventuelt for deres klan, men i så fald var det som repræsentanter for deres familie og klan, ikke som individuelle personer?

Kvinderne

Diana Gellçi betegner kvindernes rolle som underordnet mændenes, men i virkeligheden var der nok mange mænd der også befandt sig i en underordnet position – især hvis de var karle eller andet tjenestefolk i storfamilien. Man må givetvis forestille sig at mange mænd ikke kom til at blive familieoverhovede, men måtte leve deres hele liv under en onkels, fars eller ældre brors forstanderskab.

Kanún i dag

Kanún og den sædvaneretlige praksis er ikke ligefrem forsvundet i Albanien. Det var kun i Hoxha-tiden at sædvaneretten blev undertrykt. Forhåbentlig vil den forsvinde med tiden – ved *desvetudo*¹ – for så længe som der er brug for den, vil den blive opretholdt.

Der er stadig mange fejder og en del tilfælde af blodhævnsløb, måske især i det nordlige Albanien, men undertiden også i de store byer, i Shkodra, Tirana og andre steder. Efter Diana Gellçi's opfattelse er der ikke meget lighed mellem traditionel sædvaneret og »moderne« sædvaneret. Det er jeg enig i – i det mindste til en vis grad. Bortset fra dét tror jeg det er nyttigt at sætte sig ind i traditionel sædvaneret og retshåndhævelse, hvis man beskæftiger sig med forholdene i den grå og sorte del af livet, hvis man arbejder på at bekæmpe organiseret kriminalitet og forskellige former for narko- og menneskesmugling.

Sædvaneret og Regering

Det hævdes i almindelighed at sædvaneret – eller lokal, uafhængig og traditionel ret – lever eller overlever når Regeringen er svag, fjern eller ligeglad. I lange tider har dette været tilfældet i Nordalbanien og i Kosóva, for eksempel når den Osmanniske Sultan – *Kejser* – ikke ønskede eller var ude af stand til at styre eller kontrollere Albanerne i alle detaljer. Ofte kunne Sultanen kun fastholde sin magt i åbent terræn og i visse byer, mens han måtte holde sig fra de utilgængelige bjerge. Men der er naturligvis stor forskel på en situation hvor der ikke er nogen stat og hvor en Regering ikke har etableret sig – og en situation hvor der ganske vist er en stat eller en Konge, men hvor denne stat eller Konge er svag.

1 Stig Iuul konstaterede i sin udgave af »Danske Lov« at et stort antal bestemmelser var udgået i og med at de ikke længere blev påberåbt eller lagt til grund for retlige afgørelser. Om Danske Lov's tilblivelse og øvrige historie, jf.: BA: »Danske Lov«, BA Forlag, Søborg 2003. Se nærmere på: <http://bjoerna.dk/DanskeLov/index.htm>.

Et spring til Danmarkshistorien

I Middelalderen forsøgte den Danske Konge at styre sin stat og at beskytte den mod angreb, det var så at sige kongens »mening«, hans *raison d'être*.

Kongen kunne ikke dette alene. Han måtte have en alliance eller forståelse med stormændene, og undervejs i dette forløb samlede og gen-formulerede Kongen og stormændene den gamle sædvaneret og formulerede en ny. Paragrafferne om bistader, fiskeruser og vandmøller blev formentlig kun justeret i begrænset omfang, for der var sikkert konsensus om dem og om at de skulle håndhæves.

Bestemmelserne om drab, om hævn og jernbyrd blev derimod ændret radikalt på grund af påvirkning fra den katolske kirke.

I de følgende århundreder – og som følge af den økonomiske, sociale og politiske udvikling og de mange magtkampe – blev retsordenen ændret, men ikke særlig afgørende.

Men efter nederlaget til Svenskerne i midten af 1600-tallet, lykkedes det Kongen at reducere Adelen's magt og at etablere Enevælden med støtte fra det Københavnske Borgerskab og dele af Præsteskabet.

Ét af Enevældens store projekter var at reformulere den »daglige« ret og at stramme retshåndhævelsen op. Meget af den nye lovgivning var genbrug, men strukturen var anderledes. Almindelig købmands- og søret kom til at følge god borgerlig praksis, mens strafferetten blev redigeret på model af de 10 Bud. Endelig skete der en klargøring og opstramning af sognepræsternes pligter og beføjelser; den overordnede hensigt var at »de nederste« på landet skulle ledes med jævnt fast hånd og kontrolleres.

Allerede i 1665 blev Kongeloven udstedt, dén lov der gav Kongen den fornødne hjemmel til at regere (og til at styre Kongehuset), først næsten 20 år senere – og efter flere tilløb – kunne Danske Lov udstedes (og nogle år senere Norske Lov).

Med Danske Lov var der ikke tvivl om at Kongen havde fået et magtmonopol på det retslige område. Domstolene skulle dømme i overensstemmelse med loven, også idømme dødsstraf når loven foreskrev dette, men alle dødsdomme skulle dog forelægges Kongen. Ofte blev straffen stadfæstet, men i adskillige tilfælde besluttede Kongen at lempe straffen.

Efter endnu en afgørende politisk krise omkring midten af 1800-tallet blev de grundlæggende forhold ændret endnu engang. Kongen bøjede sig for et voldsomt pres fra Borgerskabet og accepterede at træde et skridt tilbage. I de næste 50 år blev der eksperimenteret med styreformenten, og siden Systemskiftet i 1901 har Danmark været et demokratisk samfund, selv om kvinderne som bekendt først fik valget nogle år senere.

Også den retlige tilstand blev efterhånden ændret, og i midten af 1900-tallet kunne det konstateres at bestemmelserne i Danske Lov af 1683 enten var ændret ved lov eller ved *desvetudo* – dvs. at de var gået ud af brug uden at være blevet erstattet af ny lov. Kun ganske få bestemmelser eksisterede stadig, som fx 5-1-1, der frit gengivet betyder at en aftale er en aftale, hvad enten den er mundtlig eller skriftlig. En anden bestemmelse der fortsat eksisterer vedrører arbejdsgiveransvaret.

De fleste nutidige Danskere accepterer lovgivningen og ønsker at den håndhæves, at samfundets sorte kræfter bliver straffet, og at »sorte felter« bliver oplyst. Men selvfølgelig er der nogle af de »sorte« mennesker – narkosmuglere og nogle i motorcykelbanderne – der lever under en anden retsorden, en modificeret og moderniseret udgave af gammel sædvaneret.

Dette sidespring har jeg gjort dels for at vise at det tog »os« meget lang tid at udvikle den nuværende retsorden, dels for at minde om at kriminel sædvaneret også findes på vores breddegrader – undertiden bistået af beredvillige advokater.

Albansk historie

Albansk historie er meget forskellig fra Dansk. Ganske vist er der elementer af sædvaneretten der er blevet modificeret af og nu indgår i moderne ret; andre elementer – derimod – er direkte blevet forbudt, men har overlevet i visse perioder og i fjerne og mere utilgængelige dele af samfundet.

De Albanske regeringer har i mange henseender været svage siden Hoxha-styret faldt sammen i begyndelsen af 1990'erne, og de økonomiske forhold har ikke været synderlig gode. Arbejdsløsheden er høj. Investeringerne er små. Og en meget stor del af handelsunderskuddet dækkes ved at udlandsarbejdere sender penge hjem til deres familier. Disse ting i forening har skabt grundlag for at en sort og grå økonomi kunne udvikle sig til det nuværende meget høje niveau, skønsmæssigt ca. 60% af den samlede private økonomi¹.

I den grå og sorte sektor må det formodes at der har udviklet sig en ny form for sædvaneret. Nogle af »reglerne« bygger, antager jeg, på de meget gamle principper om gensidighed og gengældelse, og formentlig gælder der også forskellige æresbegreber. Men en del af »reglerne« er af nyere dato og bygger på helt andre principper, fx på magt- og styrkeprincipper. Én af de vigtigste regler, gammel eller ny, er dén Italienerne kalder *omertà*: Man »taler« ikke til udenforstående. Man løser problemerne selv – eller lader dem ligge.

I den grå og sorte del af livet er der meget at undersøge – og meget at ængstes over.

Litteratur og film

Diana Gellçi: »*Gjakmarrja: Albanian Highlander's »Blood Feud« as Social Obligation*«, Albanian Institute for International Studies, Tirana, 2005.

»*The Code of Lekë Dukagjini, Albanian Text Collected and Arranged by Shtjefën Gjeçov, translated by Leonard Fox*«, Gjonlekaj Publishing Company, New York, 1989.

Edith Durham: »*High Albania*«, 1st edition 1909:

<http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania.html>

Margaret Hasluck: »*The Unwritten Law in Albania*«, Cambridge University Press, 1954.

Ismail Kadaré: »*Broken April*«. 1' udgave 1982. Dansk udgave, København 2000.

Film: Saimir Kumbaro: »*The End of the Vendetta*«.

Film: Fulvio Mariani og Elvira Dones: »*Inchiodato*«, jf.:

http://www.fipa.tm.fr/programmes/2005/fr.php?f=rep_11563&r=prsc

1 I Berisha-regeringens program står: »*It is estimated that the ratio of informal to formal activity in the private sector is 14/10*«. Programmet kan downloades fra:

<http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/ALB-GVT-PRG-2005.pdf>

7 Uoverensstemmelser i kernefamilien

Seks forskere fra flere forskellige lande offentliggjorde tidligere i sommeren 2005 en artikel om ægteskabelig vold, om mændenes overgreb på kvinderne¹.

Datamaterialet er ikke helt lille. Man har – i sensommeren og efteråret 2003 – interviewet over 1.000 hustruer i alderen fra 25 til 65.

Trist nok har man ikke undersøgt forholdene andre steder i Albanien, men holdt sig til forholdene i Tirana, særlig trist er det fordi det viser sig at volden er mest udbredt i familier med landlig baggrund. Forholdene for enlige kvinder er i øvrigt heller ikke belyst, selv om man må formode at en hel del af dem har oplevet problemer med voldelige herrebekendtskaber.

Selv med disse begrænsninger er der tale om en meget vigtig undersøgelse.

Land og by

Livet i Tirana er meget forskelligt fra livet i de små byer og ude på landet, og når man – som det ofte er sket i Albanien – er flyttet fra land til by, opstår der en form for kultursammenstød. Man oplever at den gamle måde at leve på ikke er helt optimal, og det kan (sammen med andre ting) føre til usikkerhed, frustration og uhensigtsmæssig adfærd.

Både på land og i by er tingene i disse år på spidsen. I landdistrikterne er det svært at få økonomien til at hænge sammen, infrastrukturen er dårlig, og mange søger andetsteds hen – enten til byerne eller til udlandet for at tjene penge.

Tirana

Tirana fungerer som en slags magnet. Tilstrømningen har i de senere år været meget stor. Indbyggertallet blev 3-4-doblet på 10 år. Nogle af tilflytterne vil ganske vist videre, men de fleste bliver hængende.

Nogle har fundet arbejde – men ikke sjældent i den grå eller sorte sektor, og mange må fægte sig frem. Nogle har fundet en bolig, men selv om der bygges i et voldsomt tempo i disse år, er det ikke alle der har fundet et fornuftigt sted at bo – og som altid i Albanien, halter infrastrukturen – veje, vandforsyning, elforsyning og kloakering langt bagefter.

1 Genc Burazeri, Enver Roshi, Rachel Jewkes, Susanne Jordan, Vesna Bjegovic, Ulrich Laaser: »Factors associated with spousal physical violence in Albania: cross sectional study« i: BMJ »British Medical Journal«. Artiklen kan downloades fra:

<http://bmj.bmjournals.com/cgi/reprint/331/7510/197.pdf>

Gade i Tirana. Ældre og nyt. Et rimeligt pænt sted i centrum. Foto: BA, september 2005.

De sociale problemer er store nu, men vil muligvis blive endnu større i de kommende år, bl.a. fordi tilstrømningen næppe vil standse.

Undersøgelsens resultater

Omkring 1/3 af de 1.000 kvinder havde været udsat for vold fra deres partner i den foregående et-årige periode fra 2002 til 2003. Det er et temmelig højt tal.

Nogle af tallene svarer til hvad man har fundet i andre overgangssamfund, men nogle af dem er specifikke for Albanien.

De mest udsatte kvinder er de yngre mellem 25 og 34 år (44 % af kvinderne denne gruppe har været udsat for vold i 2002/2003).

Mere overraskende er det måske – i hvert fald set umiddelbart – *at kvinder med en relativt lang skolegang og uddannelse (mere end 12 år) er særligt udsatte (48% af kvinderne i denne gruppe).*

Endelig skal fremhæves at *familier der stammer fra landet er særlig udsatte – og især hvis manden er flyttet fra landet som stor dreng eller senere (57% af mændene i denne gruppe har brugt vold mod kvinden i 2002/2003).*

Forklaringen

Forklaringerne på voldens omfang og dens særlige karakter er at Albanien undergår en meget kraftig, for ikke at sige voldsom udvikling. Familierne – især landfamilierne – var meget patriarkalske. Manden var den der havde det store ord og ham der bestemte i den sidste ende.

Mandens traditionelle rolle og hans selvforståelse passer ikke så godt med livet i en stor by som Tirana. Rollen og selvforståelse er under angreb på mange måder fra det omgivende samfund og fra kvinderne.

De ændrede krav til mændene har formentlig gjort dem frustrerede, og det fører til at de – undertiden – bruger vold for at få deres vilje og for at markere deres position i familien. Måske i endnu højere grad end de ville have gjort under traditionelle landlige forhold?¹

Hvis kvinden har en højere uddannelse end sin mand, skærper det situationen; manden bliver mere usikker end han ellers ville have været.

Fremtiden

Det er sandsynligt at den høje voldsrate vil blive mindre ad åre, hvis det Albaniske samfund i øvrigt udvikler sig i en positiv retning. Men overgangsperioden kan blive træls – ikke blot i Tirana, men over hele Albanien.

1 Dette kan undersøgelsen desværre ikke sige noget om, da alle de adspurgte kvinder havde bopæl i Tirana.

8 Mægling?

Der er i Albanien en lang tradition for at løse konflikter privat og uden statens mellemkomst. Da Hoxha-styret brød sammen i begyndelsen af 1990'erne var der mange gamle uoverensstemmelser der kom frem i dagens lys – og mange nye konflikter der brød ud, men der var ikke noget »apparat« der kunne tage sig af dem. Der var ganske vist domstole, men de havde ikke den fornødne kapacitet og havde mange omstillingsproblemer, og der var adskillige dommere der – mand og mand imellem og jævnt hen *berettiget* – blev anset for at være korrupte.

Korruptionen

Mange dommere, anklagere og politifolk er hæderlige mennesker i almindelig Nord-europæisk forstand. En del er ikke. Næppe fordi de ligefrem *ønsker* at være uhæderlige og korrupte, men fordi det er svært at lade være, når lønnen er lav, og når kollegaen kan købe det ene og det andet ved at »tage sig betalt«.

Fra tid til anden bliver der fyret en ineffektiv politichef eller nogle korrupte toldere, men det ser ikke ud til at det hjælper overvældende meget.

Da Fatos Nano sidst blev premierminister udtalte han at der skulle »ryddes op«, og i sommeren 2003 blev der nedsat en *Task Force mod Korruption*. Det almindelige indtryk er imidlertid at korruptionen *ikke* blev mindre i Fatos Nano's tid, snarere større. Ved valget i 2005 var kampen mod korruptionen et vigtigt tema, og det er tænkeligt at Nano's tydelige fiasko i denne henseende har spillet en rolle for vælgerne.

Et nyt Albanien pr. flyvende tallerken?

Der er mange Albanere, der véd, at man graver sin egen grav ved at »stå til« og ved at finde sig i den organiserede kriminalitet. Nogle af dem har imidlertid fuldstændig opgivet ævred og håber kun, hvis de *overhovedet* håber, at Amerikanerne og Europæerne vil gøre dét, der er nødvendigt. De håber, når de er mest optimistiske, at det nye Albanien vil arrive pr. flyvende sølvtallerken.

Men sådan virker tingene selvfølgelig ikke. Korruption og organiseret kriminalitet forsvinder, når Albanerne påtager sig det fulde ansvar – ikke et sekund før. Det er også, hvad der er blevet sagt gennem mange år til Albanerne fra Amerikanerne, Europæerne og de internationale organisationer.

Mæglingsinstitutionen

Der blev taget forskellige private initiativer for at etablere mægling og for at få forligt uoverensstemmelserne på en fredelig måde. Ét af initiativerne bestod i at etablere en mæglingsinstitution¹. Efter forskellige tilløb – og med betydelig støtte fra Danmark, fra Norge og fra Soros' »Open Society«-foundation – kom man i gang, og i 1999 kunne Parlamentet vedtage en lov om mægling. Blandt dem der hjalp med at komme i gang var daværende landsdommer H. H. Brydsholt².

Formanden for institutionen – juristen Mariana Semini – og den daglige leder sociologen Rasim Gjoka – var i København i sommeren 2003, hvor jeg fik mulighed for at tale med dem.

I de første år løste man *nogle* uoverensstemmelser, men udviklingen tog for alvor fart i 2001 og 2002. Nu er man oppe på at løse over 2.000 sager om året. Mæglingsinstitutionen er blevet indarbejdet og kendt rundt omkring – og den er kommet længere »ud i landet«.

Mariana Semini. Foto: BA, 2003.

Konflikter om ejendomsforhold

Knap 40 % af de løste konflikter drejede sig om ejendomsforhold, mens 20-25 % havde med kriminelle forhold at gøre. Kriminelle sager kan tages op, når ofret er indstillet på at man skal forsøge sig med mægling og forsoning.

1 På engelsk hedder den: Foundation »Conflict Resolution and Reconciliation of Disputes«

2 I Danmark er der gjort forskellige forsøg på konfliktmægling, og Københavns Universitet har i 2005 udnævnt dr.jur. Vibeke Vindeløv til professor i emnet. Hendes tiltrædelsesforelæsning – der havde overskriften: »Fra Ross til ...? Konfliktmægling i det 21. århundrede« – stod i »juristen« nr. 4/2005 (artiklen kan findes på internetadressen: http://www.djoef.dk/online/view_artikel?ID=6774&attr_folder=F).

I artiklen henvises til en evalueringsrapport fra Justitsministeriet. Rapporten er skrevet af Jakob Roepstorff & Britta Kyvsgaard: »Forsøg med retsmægling«. Rapporten kan downloades fra: <http://www.jm.dk/image.asp?page=image&objno=73240>.

Konfliktmægling er noget andet end henholdsvis domstolsbehandling og voldgift. I begge tilfælde kan der ske vidneafhøring, ligesom der afsiges en kendelse; i begge tilfælde foregår behandlingen på et juridisk grundlag. I en mægling bringes de konfliktende parter sammen for at der kan tilvejebringes en form for enighed som begge parter kan acceptere. Vibeke Vindeløv siger bl.a.: »Målet med mægling er ikke retssikkerhed. Målet er ikke, at parterne får det, de ifølge reglerne kunne have fået, og at de derfor på forhånd skal kunne regne sig frem til, hvad aftalen vil ende med. Målet er, at parterne får det, de efter en mæglingsproces finder mest tilfredsstillende, og som bedst imødekommer det, de har brug for, hvilket meget ofte er noget helt andet, end det lovreglerne ville have kunnet give dem«.

Der er en vis skævhed – for relativt mange ejendomskonflikter, omkring 40%, udspillede sig i den sydligste ende, i Berat, i Korça og i Vlora; denne slags konflikter findes over hele landet, men – ud fra tallene for *løste* konflikter – er der ret få af dem i hovedstaden. Der er det andre ting, der brænder på.

Slægtsfejder og blodhævn

Mæglingsinstitutionen har beskæftiget sig med slægtsfejder og blodhævn, der stadig flourer, og som giver mange problemer – især i det nordlige. Nogle børn og unge må holdes hjemme fra skole af frygt for deres liv, men der er dog sket en vis bedring af situationen. I 2002 løste man godt 30 sager af denne type – de fleste fra Shkodra og fra Kurbin (et område lige nord for Skanderbeg's Kruja); sådanne konflikter har relativt stor betydning – og den er en del større, end man skulle formode ud fra tallene.

Tirana

Der er forligt flest sager i hovedstaden Tirana (sammenlagt næsten 1.000 sager) – hvad der ikke er så mærkeligt, derefter følger den nordlige by Shkodra. Tirana er i de senere år vokset kolossalt, og der er bygget mange legale – og illegale – huse. Årsagen er, at mange Albanere fra de mindre byer og fra landdistrikterne håber, at de kommer tættere på lykken ved at flytte til hovedstaden. Det er ikke sikkert, de har ret. Trafikken er også vokset i betydelig grad. De fleste konflikter i Tirana-området drejer sig om hvem der er ansvarlig for skader – og om kriminelle forhold.

Durrës

Der *har* været sager i den vigtigste havneby, Durrës, men ret få, når man tager byens størrelse og betydning i betragtning. En vigtig årsag er at mæglinginstitutionen ikke er slået helt igennem dér, og at man kun har haft én mæglingsmand til rådighed, endda på deltid.

Dibra

I forhold til befolkningstallet har der været temmelig mange sager i Dibra-området, men det skyldes formentlig, at der gennem et par år har været særlig opmærksomhed på dette område; det er her, at Danske politi-myndigheder har været involveret i udviklingsprojekter.

Der er kun én vej: Dialog

For at mæglingsinstitutionen skal kunne gøre sig forhåbninger om at løse en konflikt, må den selv være neutral. Ellers vil det være umuligt at få begge parter til at indse, at en konflikt både kan og skal løses.

Mæglingsinstitutionen har ingen magtmidler. Den kan ikke sikre, at et kompromis vil blive efterlevet, og den er derfor nødt til at arbejde længe og grundigt med at opbygge en dialog mellem parterne. Det er ikke nok, at den ene eller den anden part *siger*, at den vil indgå et kompromis. Der skal mere til. Begge parter skal respektere hinanden, også selv om de står med fødderne i forskellige traditioner.

Man vil være nået langt, dén dag det er blevet en udbredt opfattelse i befolkningen, at der er bedre måder at klare en konflikt på end ved at gå i håndgemæng – eller dét der er værre.

Albanien er i en overgangstilstand

Når det er så svært at få »tingene til at glide«, hænger det sammen med, at det Albanske samfund er i en overgangstilstand.

Det er ikke så længe siden, man var underlagt et Socialistisk diktatur under Enver Hoxha.

Det er endnu kortere tid siden, at samfundet var ved at falde helt fra hinanden som følge af stor fattigdom, pyramideskandaler og voldsomme politiske uoverensstemmelser.

Rasim Gjoka, Foto: BA, 2003.

I 1998 blev en fremtrædende politiker – Azem Hajdari fra Demokraterne – dræbt ved et attentat, – men så vidt man kan se var det et led i en større fejde i det nordlige Albanien der ikke havde »normal« *politisk* forklaring.

Mæglingsinstitutionen må reorganisere

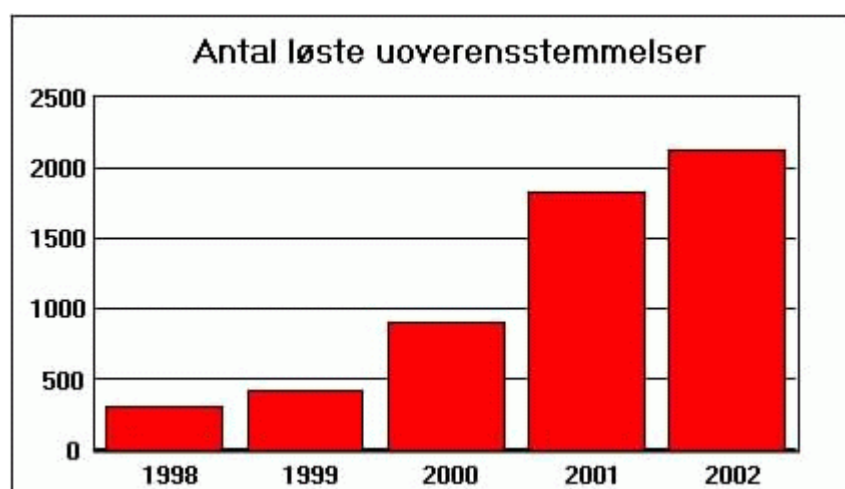
Mæglingsinstitutionen har skaffet sig stor succes i de sidste år, og man har opstillet et ambitiøst program – som skal tilgodese de mange tilflyttere, der er kommet til hovedstaden, og den store del af befolkningen, der lever »langt væk« i mere eller mindre utilgængelige områder.

Man skal gennemføre dét kunststykke på én gang at ekspandere og samtidig at rationalisere for at få de økonomiske og ressourcemæssige ender til at mødes.

Ungdommen

Mæglingsinstitutionen bruger forskellige midler for at blive kendt og benyttet – man holder seminarer og kurser, man skriver artikler og giver interviews. Hvis institutionen skal blive andet end en døgnflue, må den »brede« sig som ringe i vandet, og den må have fat i de unge.

I et land som Albanien – hvor man stadig kan finde patriarkalske træk – ville det være godt, hvis man kunne få familiefædrene med, men skal man se realistisk på det, må man koncentrere sig om de unge jurastuderende, lærerstuderende, journalister og politifolk. Og så må man have fat i interesserede gymnasie-, seminarie- og universitetslærere.

På de følgende sider opgøres antallet af løste uoverensstemmelser i 2002 som Mæglingsinstitutionen har været involveret i. Det bagvedliggende talmateriale stammer fra Rasim Gjoka – og vedrører samme periode som undersøgelsen om vold i familierne (kapitel 7)¹.

De 18 deltabeller er opstillet i rækkefølge, ikke efter hvor mange problemer der har været, men efter hvor mange Mæglingsinstitutionen har bidraget til en løsning af. Omfang og rækkefølge er derfor afhængig af hvor mange ressourcer Mæglingsinstitutionen har kunnet aktivere i det pågældende distrikt, og derfor må de enkelte resultater tages med et vist forbehold.

For det enkelte distrikt er der sket en rangordning efter uoverensstemmelsernes emne.

Man kan ikke sige noget sikkert ud fra materialet. Noget tyder på at der er fællestræk mellem de enkelte distrikter, men at der på nogle områder er for-

1 Nedenfor trykkes de seks første af tabellerne. Alle 18 tabeller kan downloades fra:
<http://bjoerna.net/to-skridt-frem/bilag.pdf>

skelle. I de nordlige distrikter optræder slægtsfejder («bloodfeud»: 31 sager) – hvad de slet ikke gør i de sydlige.

Ejendomsuoverensstemmelser er den mest »populære« kategori; antallet af løste sager er 858, næsten dobbelt så mange som den næstmest »populære« kategori: Uoverensstemmelser i forbindelse med strafværdige handlinger (435).

Mæglingsinstitutionen har i øvrigt medvirket i særlig mange ejendomsuoverensstemmelser i et par af de sydlige byer: Berat og Vlora.

Ismail Kadaré på en konference i Tirana. Kadaré er én af de største Albanske forfattere i nyere tid. Han var - mere eller mindre - en protegé af Hoxha-.styret, men der blev holdt øje med ham, hvad professor Shaban Sinani har belyst fornylig. Kadaré har skrevet mange bøger om ældre og nyere Albansk historie - også om slægtsfejder og blodhævn (se ovenfor. s. 64 ff.). Mange af hans bøger er oversat til Dansk og Svensk. Foto: BA, november 2003.

District:	TIRANE	%
Total	326	100,0
Damage Cause	110	33,7
Criminal	91	27,9
Property	64	19,6
Family	20	6,1
Commercial/ Contractual	19	5,8
Civil	19	5,8
Labor	3	0,9
School	0	0,0
Bloodfeud	0	0,0

District:	SHKODER	%
Total	241	100,0
Property	74	30,7
Criminal	53	22,0
Damage Cause	34	14,1
Family	27	11,2
Civil	26	10,8
Commercial/ Contractual	15	6,2
Bloodfeud	9	3,7
Labor	2	0,8
School	1	0,4

District:	BERAT	%
Total	232	100,0
Property	147	63,4
Family	31	13,4
Damage Cause	20	8,6
Criminal	18	7,8
Civil	9	3,9
Commercial/ Contractual	7	3,0
School	0	0,0
Bloodfeud	0	0,0
Labor	0	0,0

District:	DIBER	%
Total	227	100,0
Property	81	35,7
Criminal	63	27,8
Family	26	11,5
Damage Cause	20	8,8
Commercial/ Contractual	20	8,8
School	8	3,5
Civil	5	2,2
Bloodfeud	4	1,8
Labor	0	0,0

District:	KORCE	%
Total	217	90,0
Property	78	32,4
Family	46	19,1
Damage Cause	37	15,4
Criminal	19	7,9
Civil	14	5,8
Commercial/ Contractual	13	5,4
School	9	3,7
Labor	1	0,4
Bloodfeud	0	0,0

District:	VLORE	%
Total	216	100,0
Property	100	46,3
Criminal	54	25,0
Damage Cause	23	10,6
Civil	16	7,4
Commercial/ Contractual	9	4,2
Family	8	3,7
School	6	2,8
Bloodfeud	0	0,0
Labor	0	0,0

9 Religiøs tolerance

Muslimer, ortodokse, katolikker og protestanter

I midten af november 2003 var der en konference i Tirana, som blev omtalt vidt og bredt i de Albanske medier. Man samledes for at diskutere religiøs tolerance og sammenstødet mellem civilisationerne¹. Udgangspunktet var Samuel Huntington's provokerende bog »*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*«².

En katolsk prælat og en engelsk sognepræst. Foto: BA, 2003.

uger eller måneder, nogle i år, og der kendes ikke ét eneste tilfælde af, at jøderne havde måttet betale for dén gæstfrihed, de havde fået.

Ikke ét.

Én af de lokale katolske prælater foreslog, at præsidenten skulle tilhøre én trosretning, premierministeren en anden og parlamentsformanden en tredje, men det var der absolut ikke stemning for.

Her havde man noget, som mange andre kunne lære noget positivt af, for selv om der er mange politiske uoverensstemmelser og mange forskellige religioner i Albanien, så er religion og religionsforskelle ikke noget problem.

Som én af de Albanske konferencedeltagere sagde: *Jeg kan blive spurgt om, hvor jeg kommer fra og hvem min familie er, men jeg er aldrig blevet spurgt om min religion.*

En af de Amerikanske deltagere – Bernd J. Fischer – havde forsket i, hvordan Albanerne havde tacklet jødeproblemerne op til og under 2' Verdenskrig.

Ikke én var blevet udleveret, ikke én var blevet dræbt; alle var blevet skjult – nogle i

1 Resuméer kan findes på: <http://bjoerna.net/albania/religious-tolerance-summaries.htm>

2 Bogen er diskuteret nærmere i BA: »*Albanske studier*« bd. 1, s. 59-75, BA Forlag, Søborg 2002. Se nærmere på: <http://bjoerna.dk/albansk-historie/studier-2002.htm>

Det almindelige indtryk var, at det ville være et klart politisk tilbageskridt og desuden fuldstændig unødvendigt.

Religionsproblemerne er så få, at der er nogle der har spurgt: *Hvorfor holde en konference? Er der ikke massevis af problemer, man kunne bruge tid på?* Men det er nok vigtigt engang imellem at rette sig lidt op og sige: *Dét her, dét kan vi. Her er en Albansk model, der kan bruges.*

Tirana-mødet december 2004 ¹

Året efter var der endnu et møde i Tirana om religiøs tolerance. Dagsordenen og deltagerkredsen var ikke helt den samme – men frem for alt var sigtet ændret.

Herrer til venstre. Damer til højre. Foto: BA, december 2004.

Hvor det første møde skulle bidrage til en klarlægning af de særlige forhold i Albanien, og hvor mange af indlæggene hvilede på historiske, sociologiske eller andre videnskabelige undersøgelser, drejede det andet sig om at formulere en fælles Balkan-position (i forlængelse af et tidligere træf i Ohrid, Makedonien).

Det lykkedes at samle en række af statslederne fra Balkan i 2004 og at få dem til at enes om en afsluttende erklæring, der aftrykkes nedenfor.

¹ Præsidenten, Alfred Moisiu, har i begyndelsen af november 2005 holdt en forelæsning i Oxford om Albanernes forhold til religionen og om den religiøse tolerance. Forelæsning og et par kommentarer kan findes på: <http://bjoerna.net/sidste-nyt/281.htm#Oxford>

Statuen for Moder Teresa¹

Midtvejs i mødet indviede man en statue for Moder Teresa. Statuen står lige ved siden af hovedbygningen til Universitetet i Tirana. Placeringen er ikke tilfældig, pladsen nedenfor er nemlig Moder Teresa-pladsen.

En halv times tid før afsløringen. Skytter er aht de mange statsmænd placeret på tagene rundt omkring pladsen. Bagest til højre Hotel Sheraton hvor mødet foregik. Til venstre i baggrunden, men lige uden for billedet, Qemal Stafa-stadion hvor det Danske og det Albanske foldbold-landshold har mødt hinanden. Foto: BA, 2004.

¹ Der kan læses om Moder Teresa, om hendes Nobelpris (1979) – og om saligkåringen af hende (2003) på: <http://bjoerna.dk/albanien/Teresa.htm>

Tirana-erklæringen om tolerance og respekt, december 2004

Fra venstre en fremtrædende Bektashi, den norske statsminister – Bondevik -, Rrok Mirdita – den romersk-katolske ærkebiskop i Albanien, præsident Moisiu, UNESCO's generaldirektør – Koïchiro Matsuura -, præsident Crvenkovski fra Makedonien, fader Liolin fra den Albanske kirke i USA – yderst th den kroatiske præsident Mesic. Bagest den franske ambassadør i Makedonien og nogle sikkerhedsfolk. Foto: BA, december 2004.

Tirana, Albania – 10 December 2004

We, Heads of State and Government and other distinguished participants, hailing from all countries of South-East Europe, in the Regional Summit on «The Development of Interreligious and Inter-ethnic Dialogue – a Significant Factor for the Stability and Progress in South-East Europe», held in Tirana, Albania, on 9 and 10 December 2004, at the invitation of the President of the Republic of Albania, H.E. Mr. Alfred Moisiu, and the Director-General of UNESCO, Mr. Koïchiro Matsuura, hereby adopt the following «Tirana Summit Declaration»:

1. We are united by the desire for a peaceful future based on shared values. To this end, we are committed to releasing ourselves from the disputes of the past and to overcoming them by practicing a culture of dialogue within and among our countries. Peace is indivisible from dialogue. The challenge we face every single day is to replace fear with acceptance, harassment with tolerance, and hatred with respect.
2. We are committed to building and sustaining good mutual relations. We hold that dialogue must be conducted on a platform of democracy, the rule of law and respect for human rights and dignity of the individual. Any form of totalitarianism is incompatible with dialogue.
3. Following the High-level Conference on Strengthening Cooperation in South-East Europe, convened by UNESCO in Paris in April 2002, the Regional Forum on Dialogue among Civiliza-

tions, held at Presidential level in Ohrid on 29 and 30 August 2003, was a significant event. It set the stage for concrete dialogue actions in education, science and culture, designed to deepen mutual understanding and trust in the region.

4. The Tirana Summit is a further step in that process highlighting the intrinsic value of the religious and ethnic dimensions of the dialogue in South-East Europe. Both dimensions are inter-linked and help create a spirit favoring social cohesion beyond the sphere of verbal declarations into everyday living. Without an open dialogue there can be no true reconciliation. Celebrating, protecting and safeguarding the cultural heritage and exercising the freedom of religion, of speaking one's own language and of respecting traditions are among the basic rights of every human being.

5. South-East Europe has suffered from the ravages of the last wars of the 20th century in Europe, also as a consequence of inter-ethnic and inter-religious tension, hatred and violence. Today, the region is rebounding, leaving the wounds of the past behind and responding to the desire of its peoples for reconciliation, exchange and cooperation, especially among the youth. Ensuring freedom of movement in the region will be an important practical step. In the present post-conflict period, there is an undeniable need to face up to the truth of the past as the region is not yet free from the seeds of divisions and confrontations of a religious or ethnic nature.

6. The experience of the region has demonstrated that the matrix of values and the underlying ethical, cultural and spiritual foundations are a major determining factor for the resilience of the social fabric and the vibrancy of each society.

7. We salute the accomplishments of our host country, Albania, which has succeeded in establishing a multiparty democracy. The country also offers a valuable experience in terms of successful inter-religious co-existence, which manifests itself in harmony among people adhering to different religious groups under one societal roof. National minorities have suffered from economic deprivation, but not from discrimination owing to their ethnic belonging.

8. Our commitment to dialogue among cultures and civilizations is also a commitment against terrorism, reinforcing our determination to cope with new vulnerabilities in an era of globalisation. We realise that no religion preaches terror, nor are there national interests or reasons that would justify terror. Terror rests always and everywhere upon prejudices, intolerance, exclusion and, above all, on the rejection of any dialogue.

9. We reaffirm that mutual respect, rooted in open dialogue and nourished by multi-ethnicity, multi-culturality and multi-religiosity is indispensable for the preservation of peace, stability and the resolution of conflicts.

10. In a world, where no country is entirely homogeneous, demands for recognition and accommodation of different ethnicities, religions, languages and values are increasingly arising. There is an urgency of developing a sense of respect for the Other that will provide a basis for mutual reference, friendship and learning. Minorities can constitute bridges of connection and understanding between peoples and countries. If left unattended, struggles over cultural identity may quickly deteriorate into a source of instability both within states and between them.

11. Cultural diversity and heritage are vectors of identity and tools for reconciliation. Cultural heritage – in both its tangible and intangible forms – is indivisible and embodies the symbolic values of cultural identities. The protection of heritage, and its preservation, presentation and transmission to future generations, are not only ethical, but equally legal imperatives. States need to find ways of forging national unity amid ethnic and religious diversity, while individuals must be prepared to shed rigid identities if they are to become part of diverse societies. We therefore welcome the Regional Forum on Cultural Corridors which President Georgi Parvanov will convene together with the Director-General of UNESCO at summit level in Varna in May 2005.

12. Relations among religious communities in the region have often been strained causing grievances and tensions. Religion must not be part of the problem, but part of the solution. Preserving space for diverse religious faiths is one of the preconditions for enjoying cultural diversity.

13. We recognize the need to protect the right to freedom of religion for all citizens. Religion is of profound importance to people's identities, but religious differences should never be seen as insurmountable. There exists an underlying thread of unity connecting the great religious traditions. They each propound basic spiritual truths and standards of behaviour that constitute the very basis of social cohesion and collective purpose. The religions should, therefore, be able to dialogue and contribute to societal dialogue in an effort that honours their deepest truths and holds promise for humanity.

14. All faiths convey a message of peace, justice and human solidarity. All religious leaders, like other civil society and community leaders, have the potential to exercise a moral and positive influence on how people in society understand each other and interact. Reconciliation of religious views is an increasingly significant challenge of our age. This also entails the need to create more awareness among peoples and government authorities about the need to respect the traditions of the use of religious symbols, images and expressions.

15. We recognize that religious beliefs and practices as well as ethnic values and traditions have a fundamental influence and impact on education systems and their quality. Thus, we commit ourselves to the education of a new European generation in the spirit of inclusiveness, instilling a feeling of forgiveness instead of hatred, promoting tolerance, understanding and co-existence rather than conflict and violence, reinforcing civic education and observing human rights. Dialogue must be at the core of continued inter-religious cooperation and collaboration in the region. We are committed that our schools foster respect, understanding and consideration for Others. We are committed to ensure that our schools foster a sense of community and solidarity. We are committed to teach our children to cross ethnic and religious barriers.

16. Learning to live together again requires that we undertake a renewal of curricula, improve and revise educational materials, organise youth fora as well as re-orient the training of our teachers – in short, we are committed to promoting quality education.

17. Advances in information and communication technologies (ICTs) have an unprecedented ability to bring together diverse communities, cultures, civilizations and different faiths. We must capitalize on ICTs and their innate potential to advance freedom of expression, which is the cornerstone of any democratic society and has its corollary in the freedom of the press.

18. The overarching goal of all countries in the region is to secure integration into Euro-Atlantic structures in a unified Europe, which for 60 million people holds the promise of stability and prosperity free of interreligious and inter-ethnic conflicts.

19. Regional co-operation is becoming the natural way to tackle shared problems and to move towards progress. International and regional organisations, including the organisations of the United Nations system, the European Union and the Stability Pact, should consider it their responsibility to continue assisting the countries in the region.

20. We express our sincere appreciation to President Alfred Moisiu and to the Director-General of UNESCO, Mr. Koïchiro Matsuura, for having convened this important Summit. We thank the Government and the people of Albania for their generous hospitality and contribution. We also are grateful for the valuable support extended by the Governments of Germany, Italy, Japan, Norway and the United Kingdom, the United States Agency for International Development (USAID) and the United Nations Development Programme (UNDP).

21. We all are committed to making use of dialogue as the only way to achieve full stability and overall progress in South-East Europe, leading to a successful completion of the European integration process in the entire region.

10 Et sidespring: Albanerinden og de Danske kunstnere

Albert Küchler: Christian Winther's Albanerinde. Købt af brygger Carl Jacobsen i 1894 og givet til Glyptoteket.

Finn Theilgaard, chargé d'affaires på den Danske Ambassade i Tirana, er faldet over en pudsig passage i litteraturhistorien. Digteren Christian Winther skal være blevet forelsket i en *Albanerinde* mens han var i Rom – og fået Albert Küchler til at male hende.

Hvordan kan dét hænge sammen?, spurgte Theilgaard i sommervarmen. Skulle det være en *rigtig* Albanerinde? Måske fra de Albanske landsbyer i Syditalien? Eller er der en anden forklaring? ¹

Den varmbloedige digters dame kom næppe fra Albanien – ej heller fra de Albanske landsbyer, men med stor sandsynlighed fra Albanerne, morgenrødens bjerge, ikke så mange kilometer sydøst for Rom. Alberto Crielesi mener at klædningen er karakteristisk for netop dé bjerge. Per Nyholm fra »Jyllands-Posten« fortæller at modellerne kom ind og satte sig på Den Spanske Trappe, hvor kunstnerne samlede dem op. Og endelig véd man at de mange Danske kunstnere, Winther indbefattet, var glade for Albanerne og af og til tog på udflugt til dem og området ved Nemi – se fx følgende billede fra Det Danske Akademi i Rom's internetside:

¹ Spørgsmålet har påkaldt sig nogen opmærksomhed i Albanien i løbet af sommeren og efteråret. Der er adskillige der hælder til hypotesen om at pigen var »rigtig« Albaner – således kunsthistorikeren professor Ferid Hudhri. Han har skrevet en artikel med mange interessante informationer om Albanere i Rom i magasinet »Klan«.

Skitse af Marstrand, 1845

Så kunne dén historie være ude, om det ikke var fordi der er kommet andet frem om de to kunstner venner, Winther og Küchler. Den ene blev forelsket i ét væk og lod sine penge rulle, den anden ville ikke have nogen, men forsagede kvinderne og den materielle verden og gik i kloster.

Winther i Rom

Winther (1796-1876) havde i 1830, efter nogle år hvor han havde haft svært ved at koncentrere sig om sine teologiske studier, arvet en pæn skilling efter sin morbror. Som mange andre kunstnere begav han sig sydpå, men til forskel fra dem førte han sig som *grandseigneur* og øste penge ud med begge hænder – som skrevet står hos *Salmonsens*.

I november kom han til Rom hvor tiden gik med at gå i selskab hos Frederik 7's forskudte mor og Danske og Italienske honoratiores. Med selv at være

vært. Med at blive *inspireret* – og ikke mindst med at gøre godt indtryk på det kvindelige køn. Hen over vinteren faldt han for den unge Albanerinde og fik Albert Kückler (1803-1886) til at male et portræt af hende, så han altid kunne have hende for øje.

Winther og damen, *den lille heks* kalder han hende et sted, må have været heftigt engageret den korte tid det har varet, og da han rejste nordpå *følte han sig forpligtet* til at give hende en *frugtbringende vigne*, en vingård.

Winther gjorde i det mindste ét forsøg på at skrive til Albanerinden da han var kommet til Firenze, men det var svært for han kunne ikke nok Italiensk – og muligvis var *den lille heks* analfabet? Da han ikke kunne bede Kückler om at hjælpe, for *han* gået lidt ud i den vide verden, bad han sin og Kückler's gode ven, billedhuggeren H.W. Bissen, om blot *én enkelt gang* at træde til som *postillon d'amour*. Nok kunne Winther have bedt andre, men han var mest tryk ved at overlade sit *forelskede vasketøj* til Bissen.

Om Albanerbjærgets grønne
Sider møder os da nok
atter hine stolte Skjønne
med den ravneseorte Rok¹
Ak, Assunta, Serafina,
Nunziata, Orsola,
Betta, Cecca, Gelsomina,
Nina – ak, Veronica!

Christian Winther

Da først Winther kom tilbage til København fandt han andre at forelske sig i, og Albanerinden blev et fjernere og fjernere bekendtskab. Maleriet måtte han slippe nogen tid senere – og for kun 30 rigsdaler – da han var kommet i stærk forenelse og manglede til huslejen i Laxegade.

Winther kunne ikke holde på penge, endsige få dem til at yngle; de *måtte* rulle – og derfor måtte han ofte hutle sig igennem. Der findes frygtelige breve hvor han prøver at skaffe sig kongens mønt – og der er en beretning om at han måtte ligge til sengs efter at fogeden var gået med indbo og gangklæder.

Undertiden var Winther heldig hvad det økonomiske angik, som da kongehuset ansatte ham som professor for prins Frederik (7's) tilkommende, prinsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz. Og skønt man temmelig pludselig afskedigede ham et års tid senere, gav man ham løn lang tid derefter. Årsagerne til pludseligheden er der gættet en del på; man véd ikke noget med sikkerhed, men Nikolaj Bøgh antager at Winther havde gjort haneben til prinsessen og at hun – eller Frederik – syntes det var for *meget*.

¹ ravneseorte Rok, pigernes sorte dragt.

Andersen og æslet

De der kender til Guldalderen véd om Küchler. Engang imellem skrives der et par ord eller en artikel om ham, men hans billeder er på vej i glemmebogen – både de verdslige og de religiøse. Der er et par Danske kirker der har ét af hans billeder; Ballerup Kirke har hans »Opstandelsen« fra 1848 som har tjent som altertavle, men som i dag befinder på østvæggen i sideskibet – og Toreby Kirke på Lolland har én af hans kopier: Peruginos »Begrædelsen«. Ét eller to verdslige billeder er blevet hængende – ikke mindst det indtagende portræt af Andersen.

Albert Küchler: Portræt af Andersen. Rom, januar 1834.

Alvorlig ser han ud, digteren, men der var også en anden side – både den ufri-villigt komiske og den løsslupne, som Küchler fortalte om til Nikolaj Bøgh på sine gamle dage:

»Ja, vi havde megen Morskab af ham, da han var her. Engang red vi paa Æsler ud i Sabinerbjærgene, og paa én Gang var Andersen væk. Hans Æsel hørte hjemme i en Bondegaard derude, han kunde ikke styre det, det løb hjem og midt ind i Stuen med ham. Dèr stod det, han kunde hverken faa det frem eller tilbage, og Folkene saa jo ganske forskrækkede paa den aparte Rytter, som kom dem saa nær paa

Livet og gjorde de underligste Dikkedarer til dem.

Aa, der var saa mange Historier! Han vilde altid, at man skulde spøge med ham, og saa vilde han altid have fat i mig.

Engang sad vi paa et Osteri, og saa blev han ved med at sparke mig paa Knæerne. »Lad nu være, lad nu være med det!« sagde jeg; men han vilde ikke. Saa tog jeg fat i Benet, lige idet han sparkede, og trak i ham og fik Støvlen af, som jeg saa smed igjennem en Døraabning ind til en Del Bønder og saadan Nogen, der sad i Rummet ved Siden af. Dèr maatte han saa humpe ind og hente Støvlen; men han blev forresten ikke vred.«

Küchler i centrum for de andre

Er Küchler ved at være glemt er han dog ikke helt usynlig for eftertiden, for de andre kunstnere kunne lide ham og tog ham med når de malede billeder fra *kolonien*. Han står midt på balkonen – mellem Marstrand og Blunck – på Constantin Hansens billede af kunsterne i Rom; og forresten: Måske har Küchler ligefrem hjulpet Constantin Hansen ved at skitsere *ham*? Der er nemlig påfaldende store fællestræk mellem Hansen på Hansen's billede og Hansen på Küchler's lille portræt af ham. Begge fra 1837 og begge på Statens Museum for Kunst. Der findes ganske tilsvarende skitser, som Hansen selv har gjort af Bindesbøll, Blunck, Sonne, Rørbye og Küchler. Måske er der også en skitse af Marstrand et sted?

Han sidder, Küchler, igen præcis i midten, på Blunck's billede fra *Osteriaet La Gensola*. På første version af billedet fodrer han en hund – han holdt meget af dyr – på anden arbejder han på sin skitseblok.

Selv på Marstrand's billede »*Romerske borgere forsamlede til lystighed i et osteri*« fra 1839 er Küchler og flere af de andre fra kredsen med. Og så er han forresten dén Albert, der optræder i Ludvig Bødtcher's digt – »*Morgen i Nemi*« – der begynder sådan:

Lyt, Albert! det er sikkert Dag,
Jeg tæller Morgenklokkens Slag,
Som om Søen fra Genzano runger;

Küchler havde en munter side – både i det daglige og i sine tidlige billeder, og dén var meget værdsat. Vilhelm Bergsøe skriver i 1873 i »*Illustreret Tidende*«:

»Flere af vore Læsere ville vistnok med udelt Glæde mindes et Genrebillede, som hænger i den danske Afdeling paa Christiansborg. Det forestiller en ung Maler, som har nøgen, mandlig Model. Amagerko-

nen banker paa hans Dør for at falbyde Appelsiner, og en af hans Kammerater, ligeledes en ung Konstner, trækker hende indenfor Døren, hvor hun hviner himmelhøit af Forskrækkelse, medens hans overgivne Ven med Modellen lystigt leende læner sig bagover med Palletten i Haanden.

Dette Billede, der i sit Motiv saa meget minder om Eckersberg, er af Albert Kückler, og Enhver, som dengang skulde have stillet hans Horoskop, vilde have spaaet den danske Genre en Række glimrende Frembringelser. Nu er han Munk. Den lystige Genre og den nøgne Model have i over tyve Aar været banlyste fra hans tarvelige Celle. Eckersbergs Aand har maattet vige for Vievandet, og naar man nu seer hans Billeder — ak, da er der, efter vor Opfattelse, samme Forskjel paa før og nu, som paa en sprudlende Hostrupsk Vaudeville og — en Prædiken i Fasten, og det ovenikjøbet en af de længste.»

Jørgen Roed: Portræt af fransiskaneren Fra Pietro (Albert Kückler). Rom, 1862.

Küchler »forsvinder«

Bergsøe prøver at forklare, hvorfor Küchler blev katolik (og siden munk), og hvorfor hans billeder i dén grad ændrede karakter. Måske var der en sammenhæng?

Måske skiftede Küchler standpunkt og stil fordi han på én gang blev grebet af før-raffaelitisk maleri og af en moderne kunstnerisk bevægelse, der lagde vægten på det indadvendte, det inderlige, det fromme frem for det naturalistiske og udadvendt energiske? Måske stræbte Küchler også efter det simple og over-skuelige – både i sin kunst og i sit liv?, kunne man tilføje.

Küchler havde altid haft en spirituel interesse – og finansierede sin rejse til Rom i 1830 med et billede med et religiøst motiv: »Jesus helbreder de syge«. For dét fik han nemlig Kunstakademiets Guldmedalje og et 3-årigt stipendium.

Bergsøe skriver:

»Kan der gives en Mand med en ideal Stræben og Trang til at udtrykke den nogen bedre Lod end Stilhed, Fred og Arbejdsfrihed, forbunden med en fuldstændig sorgfri Tilværelse? Küchler følte dette; thi da en af hans Venner og Kammerater i kraftige Udtryk udtalte sin Forundring over hans Valg, svarede han blot: »Du veed ikke, hvad det er. Tænk Dig, aldrig et Øieblik at have Frygt for Fremtiden, aldrig at eie Noget, aldrig at skulle vende en Skilling i sin Haand!««

Küchler's spring ind i den katolske verden i 1844 betød at han – i det mindste i en periode – kom på afstand af de andre Danske kunstnere. Det store flertal forstod ikke hans spring.

I en periode på omkring 3 år forsvandt han – nu kaldet *Fra Pietro* – endogså helt ud af syne, for han sluttede sig i begyndelsen af 1850'erne sammen med to andre og gik til Neustadt i Øvre-Schlesien for at etablere et kloster, der på en mere fundamental måde end ellers skulle efterleve den Hellige Frans' fattigdomsidealer. Eksperimentet mislykkedes, og Küchler vendte tilbage til Rom hvor han – ved pave Pius IX's mellemkomst – blev optaget i San Bonaventura-klosteret på Palatinerhøjen.

I de følgende år malede han religiøse billeder og hjalp på dén måde sit kloster til en indtjening. Han havde også kontakt til det Danske miljø og blev, om ikke ombejlet, så jævnlig besøgt af tilrejsende Danske kunstnere og forfattere. Også Christian IX og hans dronning kom indenfor – og det førte til at han i sine sidste år fik en lille pension hjemmefra, der selv sagt gik i klosterets kasse.

Küchler fortrød, efter eget udsagn, aldrig at være blevet munk eller franciskaner – og han døde mæt af dage mere end 80 år gammel.

Var han død tidligere, var han sandsynligvis blevet begravet ved sit kloster, men da klostervirksomheden blev indskrænket i slutningen af 1800-tallet, måtte begravelsen ske andetsteds.

Per Nyholm skriver: »*Küchlers grav finder man gennem porten til venstre for Peterskirkens facade. Man nærmer sig – kun om formiddagen, pænt klædt på – og spørger venligt, men bestemt schweizeren, om at få adgang til Campo Santo Teutonico. Sandsynligvis får man adgang. Inde på kirkegården, som egentlig er en have, finder man også Syvende Frederiks noget løsagtige moder.*«

Noter

Danske kunstnere i Rom: *The Colli Albani and Nemi Villa Projects 1998-2002* – se:

<http://www.dkinst-rom.dk/nemi/>

Christian Winther var i Albanerbjergene på sin første rejse til Rom og skrev en smule om dem og deres beboere. Hvis Winther ville have skrevet om Albanere fra den anden side af Adriaterhavet – eller evt. fra de Albanske landsbyer i Syditalien – ville han have udtrykt sig helt anderledes. Albanien var ikke et land man kendte særlig meget til – eller interesserede sig for – og derfor var der ingen, der ville misforstå sprogbugen.

Wilhelm Bergsøe udsendte i 1866 sin novelle-cyklus »*Fra Piazza del Popolo*«, som Küchler skal have været én af modellerne til. I min udgave (Gyldendal 1979) står der s. 442 og frem om den smukke Albanerinde Marietta, der kom fra Albanerne, Albanerbjergene.

Ganske enkelte havde et vist kendskab til Albanien på den anden side havet – og talte derfor om Albanere i en »østlig« mening; blandt dem var den Danske arkæolog **Peter Oluf Brøndsted**, der besøgte Albanien og Ali Pasha af Tepelena i 1812 – få år efter at Lord Byron havde været på dé kanter.

Brøndsteds beretning om Ali Pasha blev udgivet på engelsk for få år siden: »*Interviews with Ali Pacha. Edited by Jacob Isager*«, The Danish Institute at Athens 1999. I bogen optrykkes billeder af Ali Pasha og hans Albanske soldater.

»**Breve fra og til Christian Winther**« udgivet af Morten Borup. Kbh. 1974. Især bd. 1, s. 78.

Nicolaj Bøgh: »*Christian Winther. Et livsbillede*«, bd. II, Kbh. 1900. Særligt afsnittet »*Rejse til Italien 1830-31*« (s. 139-172) og nogle bemærkninger om salget af det »Albanske« maleri i 1839 eller 1840 (s. 380). Bøgh omtaler »damen« både som »Albaneserinde« (s. 155-156) og som Italienerinde (s. 380). Det er formentlig først i begyndelsen af 1900-tallet at begrebet »Albaner« skiftede betydning blandt Danske forfattere.

Én af de første der – for en bredere kreds – skrev om Albanere i den »ny« betydning har været sprogforskeren **Holger Pedersen**, snart efter fulgte journalisten **Franz von Jessen**; begge

besøgte Albanerne øst for Adriaterhavet. Dvs. der kom en bog på Dansk allerede i 1709 hvor 'Albanerne' er brugt som vi gør i dag – den findes på Det Kgl. Bibliotek hvor jeg har læst i den.

Christian Winther kom i 1854 endnu engang til Rom – nu med sin kone Julie f. Lütthans og hendes datter af første ægteskab, Ida. Winther var på dén tid ikke meget for at rejse, han sad og skrev på »*Hjortens Flugt*«, men da man mente at Julie's og Ida's helbred ville have godt af at komme sydpå, lod han sig overtale. Nikolaj Bøgh skriver om rejsen i »*Christian Winther. Et livsbillede*«, bd. III, Kbh. 1901, s. 210 og frem. Der står intet om at Winther har orienteret sig om ungdommens Albanerinde og hendes familie, men det er en mulighed. Han og Julie W. besøgte i det mindste Küchler i klosteret (s. 217) »dog [...] saaledes, at hun blev modtagen uden for dette«.

Küchler: »*Illustreret Tidende*«. Vilhelm Bergsøe i januar 1873 (nr. 695) og M. Galschiøt i februar 1886 (nr. 22). Begge artikler kan findes via Det Kongelige Bibliotek's særlige side om »*Illustreret Tidende*«: http://illustreretidende.dk/iti_pub/cv/main/Forside.xhtml?nnoc=iti_pub

Küchler & Andersen: Nicolaj Bøgh: »*Mellem Siljan og Sorrent. Rejsebilleder*«, Kbh. 1883. Küchler's erindring om Andersen kan læses s. 84-85. (I samme bog fortæller Nicolaj Bøgh om nogle besøg han selv har gjort sammen med Andersen i Tyskland, dels hos maleren Kaulbach, dels hos forfatteren Fritz Reuter). Uddrag af Bøghs bog kan læses på:

<http://bjoerna.net/albanerinden/Mellem-Siljan-og-Sorrent-1883.htm>

Alberto Crielesi: »*Il pittore Fra PIETRO da COPENAGHEN al secolo ALBERT KÜCHLER. Quando la Povertà con l'Arte diventa Poesia*«, Roma 1999, især s. 24-25.

Stig Holsting: »*Albert Küchler og Birgitte West. To danske katolske kunstnere*«, Grenaa 2001.

Niels Ohrt: »*Herlige Perugin i Toreby. I anledning af 150-året for Albert Küchlers kopi af Peruginos »Begrædelsen« i Toreby Kirke*«, i: »*Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falsters Stift*«, 1999, s. 81-91. I artiklen gengives Küchler's billeder i Esbønderup, Ballerup og Toreby kirker. Billedet i Toreby er oprindeligt malet til grosserer Hans Puggaard i Store Kongensgade i 1849 og kom først til Toreby i 1919.

Bissen: Haavard Rostrup: »*Billedhuggeren H.W. Bissen 1798-1868*«, Kbh. 1945.

»*H.W. Bissen. Tegninger og modellerede skitser. Udstilling i Thorvaldsens Museum*«, Kbh. 1972.

Denne bog har en særlig internetadresse:

<http://bjoerna.net/to-skridt-frem/>

Her er bl.a. en oversigt over alle bogens links.

Senere vil også kommentarer og rettelser kunne findes dér.

Linksamling

Nr	Side	Link
01	15	http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/Albania-2005-final.pdf
02	15	http://bjoerna.net/sidste-nyt/281.htm#ODIHR-final
03a-03b	16	http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/ALB-EU-Progress-2005.pdf
		og
		http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/ALB-EU-Partnership-2005.pdf
04	16	http://bjoerna.net/balkan-dokumenter//ALB-EU-Strategy-2005.pdf
05	25	http://bjoerna.net/sidste-nyt/275.htm
06	32	http://bjoerna.net/balkan-dokumenter/ALB-GVT-PRG-2005.pdf
07	35	http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/03/jarvis.htm
08	51	http://www.unece.org/env/epr/studies/albania/chapter06.pdf
09	63	http://www.gcim.org/en/ir_experts.html
10	63	http://www.osce.org/item/14594.html
11	63	http://www.cemes.org/JEMS/contents/29(6).htm
12	63	http://www.boeckler.de/pdf/South_East_Europe_Review_2004_01_baldwin2.pdf
13	63	http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=230
14	63	http://www.gcim.org/attachements/RS5.pdf
15	63	http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=35286
16	63	http://www.mmo.gr/pdf/library/Greece/CentralEuropeReview1-21.pdf
17	63	http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg84.pdf
18	63	http://en.wikipedia.org/wiki/Albanians
19	63	http://www.frosina.org/about/infobits.asp?id=161
20	68	http://bjoerna.dk/DanskeLov/index.htm
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-I.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-II.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-III.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-IV.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-V.html
21	70	http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-VI.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-VII.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-VIII.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-IX.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-X.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-XI.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-XII.html
		http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania-XIII.html
22	70	http://www.fipa.tm.fr/programmes/2005/fr.php?f=rep_11563&r=prsc
23	71	http://bmj.bmjournals.com/cgi/reprint/331/7510/197.pdf
24	75	http://www.djoef.dk/online/view_artikel?ID=6774&attr_folder=F
25	75	http://www.im.dk/image.asp?page=image&objno=73240
26	78	http://bjoerna.net/to-skridt-frem/bilag.pdf
27	82	http://bjoerna.net/albania/religious-tolerance-summaries.htm
28	64, 82	http://bjoerna.dk/albansk-historie/studier-2002.htm
29	83	http://bjoerna.net/sidste-nyt/281.htm#Oxford
30	84	http://bjoerna.dk/albanien/Teresa.htm
31	95	http://www.dkinst-rom.dk/nemi/
32	31	http://bjoerna.net/albanerinden/Mellem-Siljan-og-Sorrent-1883.htm
33	96	http://illustrerettidende.dk/iti_pub/cv/main/Forside.xsql?nnoc=iti_pub
34	46	http://bjoerna.net/albania/Gurre-e-Vogel.kmz
35	51	http://bjoerna.net/albania/Urake.kmz
36	52	http://bjoerna.net/albania/Mati-Hydropower-Station.kmz

Bjørn Andersen er kultursociolog.

Udgivelser: Christian den 5's Danske Lov i digital form (2003).

Om Albansk historie: »*Krudttønden i baghaven*« (1999), »*Fra Kosovo til Kosóva*« (1999) og »*Albanske studier*« I-II (2002).

Sammen med Andreas Røpke: »*Neva - historier om et skib*« (2002).

Arbejder på et projekt om Holberg's tænkning.

BA Forlag – bjoerna.dk

ISBN 87-90722-35-3 – ISSN 1600-5791 (Albansk Historie)